

راهنمای کتابخانه‌های خطی زبان‌های عربی، فارسی، ترکی و اردو در هندوستان^۱ نویسنده: عمر خالدی^۲

مترجم: شادی یگانه‌دوست^۳
مقابله و تصحیح: علی خاکپور^۴

مقدمه

پژوهشگران مطالعات اسلامی، هنگام کنکاش در مورد نسخه‌های خطی زبان عربی و زبان‌های مرتبط، غالباً به کتابخانه‌های بزرگ خاورمیانه و اروپا نظر دارند. این افراد معمولاً فراموش می‌کنند مجموعه‌های عظیمی را خارج از این محدوده و مثلاً در هندوستان می‌توان یافت. طبق آمار سال ۲۰۰۳، هندوستان صاحب قریب یک‌صد هزار جلد نسخه خطی به زبان عربی است که این کتاب‌ها در تعدادی از کتابخانه‌های سراسر این کشور گسترده‌اند. علاوه بر این تعداد، احتمال وجود کتاب‌های ثبت‌نشده کتابخانه‌های شخصی را نیز باید در نظر داشت. بسیاری از این کتب، از آثار خوشنویسی و تذهیب قرآن کریم گرفته تا امضاها و همچنین نسخه‌های نفیس متون حقوقی، ادبی، علمی و تاریخی، نمونه‌های منحصر به فرد و حائز اهمیت فراوان هستند و همین اهمیت، باعث به شهرت رسیدن مجموعه کتاب‌های هندی گشته

1. Khalidi, Omar. 'A Guide to Arabic, Persian, Turkish and Urdu Manuscript Libraries in India,' *MELA Notes*, 75-76(Fall 2002- Spring 2003).

۲. کارشناس برنامه آقاخان در حوزه معماری اسلامی مؤسسه فناوری ماساچوست.

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد مترجمی زبان فرانسه، دانشگاه تربیت مدرس.

۴. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی کتابخانه مجلس شورای اسلامی. khpr2000@yahoo.com

است. نسخه های خطی که در هندوستان تهیه و به اروپا قاچاق شده اند نیز مجموعاً بخش دیگری از این مجموعه را تشکیل می دهد. دارایی های فرهنگی هند که اصالتی اسلامی دارند و در کشورهای دیگر یافت می شوند، باید به زادگاه خود بازگردند؛ حتی اگر به این ترتیب، به اَبهت موزه ها و کتابخانه های اروپا خلل وارد شود. مثلاً بیشتر مجموعه های عربی، فارسی و اردوی موجود در کتابخانه بریتانیا، اصالتی هندی دارند. نسخه های خطی فارسی موجود در کتابخانه ملی فرانسه نیز مصداق همین موضوع هستند. آشاعر فیلسوف، علامه اقبال، با سرودن یک دوبیتی به یادماندنی، تأسف خود را از سرقت کتاب های هندی و حضور آنها در کتابخانه های اروپایی ابراز کرده است: «دیدن کتاب های نیاکانمان، این دُرهای حکمت، در سرزمین های دوردست، قلبم را به درد می آورد.»

۷۵۰ جلد از کتب خطی اسماعیلی هندی الاصل سال ۱۹۹۷، برای مؤسسه مطالعات اسماعیلی ارسال شده است.^۳

کتاب خطی بررسی شده در این تحقیق، غیر از مقاله های موجود به زبان های فارسی و اردو است که در آرشیوهای استان های مختلف کشور وجود دارد. به گفته مورلی منوهرجشی، وزیر توسعه منابع انسانی هند، حدود ۳۰ میلیون نسخه خطی در سراسر کشور وجود دارد.^۴ بیشتر نسخه های خطی، فارسی و پس از آن به ترتیب عربی و اردو هستند. تعداد کمی از این نسخ نیز به زبان های پشتو، سندی و ترکی اند.

وضعیت فعلی

کتابخانه های هندوستان هم مانند تمامی کتابخانه های عمومی و خصوصی جهان برای ساخت، حفظ و نگهداری کتاب و مجموعه نسخه های خطی، نیاز به منابع مالی داشته اند. کمبود بودجه، موجب رکود، مورد سرقت واقع شدن و فرسودگی این مجموعه ها شده است. یک پژوهشگر آمریکایی که از تعداد زیادی کتابخانه های هندوستان استفاده کرده است، می گوید: «در اینجا می خواهم برای آنچه در اثر غفلت شایع در کتابخانه های هند در حال روی دادن است، سوگواری کنم. تعجب نخواهم کرد اگر روزی از همین روزها، دیگر اثری از نسخه های خطی که در اینجا نام برده ام، نباشد. مشکلات سیاسی شبه قاره، شرایط را از گذشته وخیم تر کرده است. اوضاع اقلیمی، همیشه دشمن کتاب ها بوده است، اما به یاد ندارم هرگز تا این

۱. ارسولا سیمز، ویلیامز، «مجموعه های عربی و فارسی موجود در کتابخانه اداره هند»، ص ۵۲-۴۷، در مجموعه های کتابخانه بریتانیا در مورد مطالعات اسلام و خاورمیانه، دورام، انگلستان، ۱۹۸۱.
۲. فرانسیس ریشار، «نسخ خطی فارسی هندی الاصل در کتابخانه ملی فرانسه»، نشریه کتابخانه ملی فرانسه، ۱۹ (۱۹۸۶): ۴۵-۳۰. ر. ک: به همان نویسنده، «ژان-بپتیست ژانتی، مجموعه دار نسخ خطی فارسی»، قرن هجدهم، ۲۸ (۱۹۹۶): ۱۱۰-۹۱، مربوط به دیگر مجموعه بزرگ هندی در پاریس.
۳. نسخ خطی اسلامی عربی: مجموعه زاهدعلی، ویراسته دلیا کورتیز (لندن: آی. بی. توریس / مؤسسه مطالعات اسماعیلی، ۲۰۰۳).
۴. «۳۰ میلیون نسخه خطی پراکنده»، مجله ملی، ۱۵-۱ (ژانویه ۲۰۰۰): ۵.

اندازه از کرم خوردگی و متلاشی شدن صفحات کتب خطی آزرده شده باشم. غالب کتابخانه‌هایی که از آنها بازدید کرده‌ام، به وسیله انسان‌های با وجدان اداره می‌شوند، اما معمولاً فقدان تمهیدات لازم برای نگهداری طولانی مدت در آنها به چشم می‌خورد. این گونه که شنیده‌ام، چندین کتابخانه مهم، دیگر قابل دسترسی نیستند و این اتفاق به مرور زمان افتاده است. دو آتش سوزی اخیر که یکی به دلیل خشونت جمعی و دیگری تنها به دلیل سهل‌انگاری روی داده، بی‌تعارف، باعث نابودی بسیاری از کتب خطی بی‌همتا شده است.^۱

فهرست‌ها و سیاهه‌های منتشرشده

بسیاری از کتابخانه‌های موجود در زمانی احداث شده‌اند که هند مستعمره انگلستان بوده است و به همین دلیل نام «شرقی» را بر خود دارند. کتابخانه عمومی شرقی خدابخش، نمونه این مسئله است. تا این زمان، خبری مبنی بر وجود فهرست واحدی از کتب خطی موجود در کتابخانه‌های سراسر هند، دریافت نکرده‌ام. هر کتابخانه، فهرست‌های خود را منتشر کرده است. عجیب آنکه غالب فهرست‌های کتب خطی عربی، به جای انتشار به زبان‌های عربی، فارسی، ترکی و اردو، با آوانگاری انگلیسی منتشر شده و می‌شوند. از آنجا که روش آوانگاری هر کتابخانه و فهرست‌نویسی، با دیگری متفاوت است، اشتباهات بی‌شماری در این میان پدید می‌آید، مگر آنکه فهرست‌ها به زبان خود نسخه خطی تنظیم شود. اردو مخطوطات کی کاتالوگ سازی آور میار بندی، اثر نسیم فاطیما (کراچی: اداره توسعه کتابخانه، ۲۰۰۰) نمونه بسیار مهمی از این فهرست‌ها به‌شمار می‌رود. عبیدرضا بیدار در سومین کنگره کتابخانه‌های مسلمان، مقاله‌ای با عنوان «برنامه‌ریزی منطقه‌ای برای بازیابی دانش کتابخانه‌های خطی شرقی مدفون» دارد که برای درک وجود امکان همکاری میان کتابخانه‌های خطی، می‌توان به صفحات ۶۲۱-۷۲ آن مراجعه کرد (آنکارا: بخش کتابخانه‌ها و انتشارات، وزارت فرهنگ، ۱۹۸۹).

در فوریه سال ۲۰۰۰، دولت مرکزی هند، طرحی ملی را در جهت «آماده‌سازی فهرستی جامع از نسخ خطی به زبان‌های عربی، فارسی، ترکی و اردو با مشارکت دولت، مؤسسات عمومی و مردم» راه‌اندازی کرد.^۲ این طرح که «مأموریت ملی برای حفظ نسخ خطی» نام گرفت، در مورد نسخ خطی عربی، کار تهیه فهرست واحدی از این کتب را مشترکاً به سه مؤسسه واگذار کرد؛ بنابر این تقسیم‌بندی، کتابخانه موزه سالار جنگ، مسئول کار روی مجموعه‌هایی شد که در استان‌های جنوبی هند و ماهاراشترا قرار داشتند؛ در حالی که کتابخانه رضا در رامپور او. پ. روی استان‌های شمالی متمرکز شد و کتابخانه خدابخش نیز کار روی استان‌های شرقی را به عهده گرفت.

علاوه بر کتابخانه‌ها، طرح مذکور، تهیه فهرست از نسخ خطی موجود در آستان‌ها یا زیارتگاه‌های

۱. ویلیام چیتیک، «یادداشت‌هایی در باب تأثیر ابن عربی بر شبه قاره»، جهان اسلام ۸۲، ۴-۳ (جولای-اکتبر ۱۹۹۲): ۲۲۲

۲. «نسخ خطی قابل فهرست‌نویسی» گاهنامه دکان، ۱۵ فوریه ۲۰۰۰؛ www.Deccan.com

اسلامی، مساجد و مدرسه‌ها یا همان مکتب‌خانه‌های مذهبی را نیز در بر می‌گرفت. امید است این فهرست، اولین قدم مهم در فهرست‌نویسی ملی بوده و منجر به حفاظت و نشر شود. نسخ خطی، در کتابخانه‌های هندوستان هم مانند سایر کشورها، در شرایط بدی نگهداری می‌شوند که این شرایط نامناسب با بی‌توجهی و همچنین رطوبت هوا تشدید می‌شود که برای ورق‌های آسیب‌دیده بسیار زیان‌آور است. حبیب‌الرحمن چیگانی، مسئول سابق کتابخانه خدابخش، در مقاله‌ای با نام «کتابخانه مشرقی: مسایل و مستقبل» در نشریه کتاب نما (اکتبر ۲۰۰۰) صفحه ۳-۹، با نگاهی جامع به مسائل گریبان‌گیر کتابخانه‌های خطی عربی در هندوستان پرداخته است. به این موضوع پیش‌تر در گزارش‌گردهمایی منطقه‌ای خدابخش در مورد نسخ خطی مهم: گزارشی مختصر، (پاتنا: کتابخانه، ۱۹۹۲) نیز پرداخته شده است. نمونه‌ای از موارد خاص نسخ خطی در هندوستان را می‌توان در مقاله شعیب عظیمی با عنوان «مخطوطات کی اختتامیه آور اون که کاتب» در نشریه برهان (دهلی) (آوریل ۱۹۷۹) صفحات ۳۷-۴۷ یافت.

دسترسی به کتابخانه‌ها در هندوستان

دسترسی به غالب کتابخانه‌های خطی در هندوستان بسیار دشوار است. تمامی کتابخانه‌ها برای ثبت نام اعضا قوانین خاصی دارند. این قوانین، برای پژوهشگرانی که فارغ‌التحصیل یا استاد دانشگاه نیستند، سختگیرانه‌تر است. مراجعه‌کننده در کتابخانه باید خود را برای مشکلاتی از قبیل موجود نبودن نسخه خطی مورد تقاضایش آماده کند، حتی اگر نام کتاب مورد نظر در فهرست‌ها یافت شود. انتظار طولانی برای تحویل گرفتن کتاب نیز از این دست مشکلات است. تهیه کپی از کتب از هر نوع ممکن نیز، بسیار ناامیدکننده است. ترس از آسیب رساندن به کتاب‌ها هنگام تکثیر قابل درک است، اما اغلب بسیار در این مورد اغراق می‌شود. از زمانی که جنگ‌های داخلی و بین‌المللی در خاورمیانه از دهه ۱۹۷۰ برای محققان مانع ایجاد کرده است، این گروه در پی اسناد مجموعه‌های مکتوب عربی به هندوستان روی آورده‌اند. تمامی مراجعان به گرمی پذیرفته می‌شوند، اما قوانین برای پژوهشگرانی که محدودیت زمانی دارند، بسیار دست و پا گیرند. مقررات هر کتابخانه برای تهیه کپی از نسخ خطی، عجیب می‌نماید و بستگی به وجود تجهیزات لازم برای این کار دارد. پژوهشگران ابتدا باید نگاهی اجمالی به تاریخ مجموعه‌های هندی داشته باشند و سپس در هر کتابخانه، به بررسی دقیق هر مدخل بپردازند که معمولاً به ترتیب استان قرار داده شده است. مراجعان خارج از کشور پیش از سفر به این نقطه، باید با مسئولین کتابخانه در تماس باشند تا اطلاعات کافی و وافی را دریافت نمایند.

نگاه اجمالی تاریخی

سلاطین دهلی با تاسی به فرهنگ پارسی ایران و آسیای مرکزی، شاعران و پژوهشگران را مورد تفقد و مهربانی قرار می‌دادند. جانشینان این سلاطین، پادشاهان مغول بودند که برخی از آنان دوستداران دوآتشه کتاب و مشوق تألیف آن بودند. مجموعه‌های مغول پس از انقلاب ۱۸۵۷ پراکنده شدند یا از میان رفتند.

برخی از کتب مغولیان به انجمن آسیایی سلطنتی و کتابخانه سازمان هند، در لندن انتقال یافت. سلاطین بنگالی، دکانی، گوجرات و مالوا نیز مانند مغولیان به طرز قابل ملاحظه‌ای به گردآوری کتاب می‌پرداختند. نواب عوض، آرکات، بوپال، رامپور، تنک و همچنین نظام حیدرآباد نیز که خود جانشینان گروه دوم بودند، برای کتاب اهمیت ویژه‌ای قائل می‌شدند. سنت تألیف، تشویق و گردآوری کتاب تا قرن نوزدهم ادامه داشت تا اینکه روش چاپ نوین، جایگزین تهیه نسخ خطی شد.

برای اطلاع از کتابخانه‌های مرکزی هندوستان، به ترتیب زمانی، می‌توان به منابع زیر مراجعه کرد:

«کتابخانه عربی، فارسی هندوستان» امتیاز علی عرشی، برهان (دهلی)، جلد ۱۵، شماره ۳:

پیشرفت آموزش در هندوستان در دوران حکومت محمد (...). قانون نارندا نات (لندن: لانگمن و گرین، ۱۹۱۶)

«کتابخانه‌ها در هند باستان و قرون وسطی» نشریه انجمن تاریخی اندرا ۸ (۱۹۳۳)، ام راما راتو:

۲۰۳-۲۳۲

«کتابخانه‌های شرقی در مشرق و مغرب»، محمد حمیدالله، جریان کنفرانس شرقی هندوستان، ۸

(۱۹۳۵): ۲۰۷-۲۱۸

«کتابخانه‌های هند در دوران حکومت مسلمانان» فرهنگ اسلامی ۱۹ (۱۹۴۵) سیدابوظفر ندوی: ۳۴۷-

۳۲۹، ۲۰ (۱۹۴۶): ۳-۲۰

(این مقاله را با نام دیگری نیز می‌توان یافت: «هیدوستان کی کتوب خانه» معارف (عزمگره) مارس

۱۹۴۹، ص ۲۰۲-۱۸۷، و معارف آوریل ۱۹۴۹، ص ۲۵۹-۲۴۵)

«کتابخانه امپراتوری پادشاهان مغول» جریان تمام کنفرانس‌های تاریخی پاکستان ۱ (۱۹۵۱): ۳۹۳-

۳۹۲ س. رفیق احمد

«کتابخانه‌ها و اداره آن‌ها در هندوستان مغولی» دارما بانو، مجله تاریخ هندوستان ۳۱ (۱۹۵۳): ۱۷۳-

۱۵۷ (این مقاله در مجله انجمن تاریخی پاکستان ۲ نیز به چاپ رسیده است. (۱۹۵۴) (۳۰۱-۲۸۷)

کتابخانه اسلامی، محمد زبیر (دهلی: ندوات المصنفین، ۱۹۶۱: کراچی: ه. م سید ۱۹۷۸)

مغولان در هندوستان: بررسی کتاب‌نگاری نسخ خطی، دی ان مارشال (لاهور ۱۹۶۷) (لندن: منسل،

۱۹۸۵: تجدید چاپ ۱۹۶۷)

«کتابخانه‌ها در هند مغولی» مجله پژوهشی تاریخی اُرسا ۱۶، کی کی ساکسینا (۱۹۶۷): ۷۲-۶۸

کتابخانه مشرقی هندوستان، سلمان شمسی ندوی (لاکنو، ۱۹۷۳)

«درجه دانش آموختگی مغولان: تأملی در کتابخانه‌های مسلمانان در هندوستان» کالپانا دسگوپتا، مجله

تاریخ کتابخانه ۱۰، ۳ (جولای ۱۹۷۵): ۲۵۴-۲۴۱

«نسخ خطی تیموری با ارزش تاریخی هنری در مجموعه‌های هندی» نظیر احمد، مجله کتابخانه

خدابخش ۱۰۶ (۱۹۹۶): ۹۶-۳۶؛ ۷۶۹-۷۲۶.

این مقاله را عبدالحی حبیبی در مقاله خود با نام «هنر آحاد تیموریان» به فارسی برگردانده است، (تهران:

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

بنیاد فرهنگ، (۱۹۷۶)

«کتابخانه در هند اسلامی» فریتز لمان، حکمت (ربیع الاول ۱۳۹۷ / مارس ۱۹۷۷): ۹-۱۲
«کتابخانه ها در هند قرون وسطی» ای پراساد، کتابخانه هرالده (۱۹۸۲): ۱۵۵-۱۵۹
«کتابخانه های شرقی هند» اس. ای عثمانی و ظ. آر خان، ص ۱۳۹-۱۲۹، در نظریات کتابخانه و علوم اطلاعات، جلد ۶ ویرایش اس ان آگاروال و دیگران (لاکنو: خانه چاپ، ۱۹۸۲)
«نسخ خطی ترکی فهرست شده از ۱۹۶۰ و نسخ خطی فهرست نشده»، ای بیرنهام، مجله انجمن شرقی آمریکایی ۱۰۳ (۱۹۸۳): ۶۹۱-۷۰۷.

بخش ۳ شامل اطلاعات درباره مجموعه های هندی است
«نسخ خطی اسلامی منقوش» ناریندر نات و ارل خاندالاولا، ص ۵۱-۳۴، در عصر شکوفایی: هنر اسلامی در هند، ویرایش کارل خاندالاولا، (بمبئی: مرگ ۱۹۸۳)
«کتابخانه های مطالعات اسلامی» گلاب خان، ص ۲۲۶-۲۲۰، در راهنمای کتابخانه ها، مرکز آرشیو و اطلاعات در هند، جلد ۱، ویرایش بی ام گوپتا، (دهلی نو: ادیتیا پراکاشان، ۱۹۸۴)
ای ام مختاروف،

«K Istori Kul Turnyskh Sviazei Azii s Indiei», Nordy1 Afriki -3 (1983): 158-154.

درمورد دیدار پژوهشگران روس از کتابخانه های هندوستان
«کتابخانه ها در عصر مغول: یک پژوهش» اس ام صدیقی، جنبش بین المللی کتابخانه ۷ (۱۹۸۵):
۱۴۸-۱۴۶

«نسخ خطی شبه امپراتوری مغول: رامایانای عبدالرحمی خانخانان» جان سیلر، ص ۸۵-۱۰۰. در مورد افسانه رامایان: نسخه هنری، ویرایش ویدیا داهجیا (بمبئی: مرگ ۱۹۹۴)
کتابخانه و کتابداری در عصر حکومت مسلمانان در هندوستان، شیخ علاءالدین (دهلی نو: اتکا ۱۹۹۶)
سیری در کتابخانه های هند و پاکستان، عزیزاله عطاردی (تهران: انجمن مخطوطات ایران ۱۹۹۷)
«بررسی و ارزیابی نسخ خطی در کتابخانه امپراتوری مغول» جان سیلر، ۵۷ æAribus Asi ۳-۴ (۱۹۹۷): ۲۴۹-۲۴۳. مجله کتابخانه خدابخش ۴۵ (۱۹۸۸) در یک ویژه نامه به نسخ خطی پزشکی در هند پرداخت.

بررسی مجموعه های نسخ خطی

مجموعه ای متشکل از سه کتاب، شامل فهرست و اطلاعات مربوط به کتابخانه های سراسر دنیا، از جمله هندوستان است. این مجموعه با تازه ترین بررسی جهانی نسخ خطی اسلامی آغاز می شود. جلد ۱، ویرایش جفری راپر (لیدن: بریل، ۱۹۹۲). جرجیس عواد نیز کار مشابهی با نام فهریس مخطوطات العربیه فی العالم، ۲ جلد، به زبان عربی انجام داده است (کویت: معهد المخطوطات العربیه، ۱۹۸۴). همچنین مراجعه شود به ای جی دابلیو هوزمان Les manuscrits arabes dans le monde: une bibliographie

,des catalogues (لیدن: بریل ۱۹۶۷) ص ۳۹-۳۳؛ Geschichte des Arabischen Schrifttums، فؤاد سزگین (لیدن: بریل) جلد ۶ (منتشر شده در سال ۱۹۷۸) ص ۳۵۹-۳۵۰، و جلد ۸ (منتشر شده در سال ۱۹۸۲) ص ۳۰۰.

غالب این فهرست‌ها قابل استفاده‌اند، اما در برخی از این فهرست‌های واحد، اشتباهات فراوانی دیده می‌شود. به جای شرح پر زحمت این اشتباهات، در اینجا به بررسی هر کتابخانه و مجموعه به طور جداگانه می‌پردازیم. این گزارش شامل معرفی، فهرست منتشر شده، تعداد نسخ خطی، کارهایی که درباره پیشینه یا نسخ خطی خاص همان کتابخانه و مطبوعات تا شرایط موجود است. علاوه بر کارهای مکتوبات مربوط به هر کتابخانه که در اینجا ذکر شد، محققان علاقه‌مند باید به تازه‌ترین شماره‌های گاهنامه‌های ذیل نیز مراجعه کنند.

نشریات مهم

نسخ خطی خاورمیانه، عنوان نشریه‌ای است که تازه‌ترین اخبار را در حوزه نسخ خطی عربی سراسر کشور پوشش می‌دهد و معاهد المخطوطات العربیه، قاهره؛ آفاق الثقافه و التورات دوبی، مرکز ماجدالجمعه؛ بنیاد میراث‌الفرقان در لندن نیز فعالیت‌های مشابهی انجام می‌دهد. می‌توانید از سایت اینترنتی این مؤسسه با آدرس زیر بازدید نمایید:

<http://www.alfurqan.org>

آثاری جامع در مورد گردآوری نسخ خطی

چندین مقاله به طور دقیق به موضوع کتابخانه‌ها در هند می‌پردازند. این مقاله‌ها به ترتیب زمانی عبارتند از:

«گزارشی درباره تحقیق نسخ خطی عربی و فارسی برای سال اداری ۱۹۰۵-۱۹۰۴» مجله انجمن آسیایی بنگال ان اس ۲ (۱۹۰۶): xxii-xxiv؛ ۴ (۱۹۰۸): xxii-xxiv
«یادداشت‌هایی درباره اهمیت نسخ خطی عربی و فارسی موجود در کتابخانه‌های مختلف هند» به قلم صحراوردی و حافظ نظیر احمد، مجله انجمن آسیایی بنگال ان اس ۱۳ (۱۹۱۷): ۳۳۷-۳۳۴
«یادداشت‌های بیشتر درباره نسخ خطی کیمیاگری در کتابخانه‌های هند» اچ ای استپلتن ایسیس ۲۴ (۱۹۳۶): ۱۳۱-۱۲۷؛ بازدید کتابخانه‌های هندوستان، عبدالعزیز جواهری (تهران، ۱۹۴۷)
گزارش سفر هند، غلامحسین صدیقی (تهران: دانشگاه تهران، انتشارات شماره ۳۶، تاریخ ۱۹۴۷)
خزائن کتب هند، فیلیپ ترازوی، ص ۷۶-۱۷۳ در خزائن الکتب العربیه فی الخفیفین، جلد ۱ (بیروت ۱۹۴۷)

«Arabische Neuscheinungen in Indien Während der Kriegsjahre»

اتو اسپایز، DerIslam ۲۸ (۱۹۴۸) ۱۰-۱۰۶

راهنمای کتابخانه‌های خطی زبان‌های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

«نقائس کتابخانه‌های اسلامی هندوستان» سعید نفیسی، پیام‌نو (تهران، شماره ۵، ۱۹۵۰): ۶۱-۵۷
«نسخ خطی مجموعه هندی» ص ۸۵-۷۵، در فهرست توصیفی نمایشگاه نسخ خطی برگزیده در موزه ملی هندوستان (دهلی‌نو: موزه ملی، ۱۹۶۴).

برای کسب اطلاعات در مورد نسخ خطی موسیقی به منابع زیر مراجعه شود: منابع موسیقی عربی نوشته جرج فارمر: کتاب‌شناسی تفسیری نسخ خطی عربی (لیدن: بریل، ۱۹۶۵) به حوزه نظری، عملی و تاریخ موسیقی عربی از قرن هشتم تا هفدهم می‌پردازد که شامل نسخ خطی در کتابخانه‌های حیدرآباد و تنک است.

«مخطوطات الموسیقی العربیه فی العالم» اثر زکریا یوسف (بغداد، ۱۹۶۷) جلد ۳، ص ۴-۹۱. نیز به توصیف ۵۶ کتاب خطی در مجموعه‌های مختلف هندی می‌پردازد.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی، به قلم احمد موسوی، ۶ جلد (تهران: مؤسسه فرهنگی منطقه‌ای، ۱۹۶۹)، اثر مهمی در این زمینه به شمار می‌رود.

«تازه‌های نسخ خطی در کتابخانه‌های هندوستان» نسخ خطی خاورمیانه ۱ (۱۹۸۶): ۴۸-۲۶، به کتابخانه‌های علی‌گره، دهلی، جیپور، لاکنو، رامپور و تنک می‌پردازد. Bharat men makhtutat ki fihristen سید عارف نوشاهی و رضا ال‌ه‌شاه (لاهور: آکادمی اردو ۱۹۸۸)، حاصل سفر به علی‌گره و دهلی در سال ۱۹۸۸ است.

«تازه‌ترین نسخه مصور رباعیات عمر [خیام]» آسیا ۳۱ (۱۹۳۱): ۲۷۲

«معتبرترین و کامل‌ترین نسخه با برنامه در موزه هندوستان» جلال‌الدین، هند و ایرانیکا ۴۹، i-iv (۱۹۹۶/۱۹۹۸): ۳۹-۳۵.

راهنمای موضوعات نشریات اردو مانند *آج کال* (دهلی): *برهان* (دهلی)، *معارف* (عزم‌گره)، *نوی ادب* (بمبئی)، *سبراس* (حیدرآباد) و همچنین احتمال وجود مقالات در باب نسخه‌های خطی پراکنده در مجلات تخصصی تاریخ و فرهنگ هند وجود دارد.
فهرست زیر شامل کتابخانه‌های بخش‌های مختلف جغرافیایی کشور است که نخست با نام استان و سپس با عنوان شهر، مرتب شده‌اند.

آندراپرادش

دولت آندراپرادش

کتابخانه خطی شرقی و مؤسسه تحقیقاتی (OMLRI)

محوطه دانشگاه عثمانیه، حیدرآباد ۵۰۰ ۰۰۷

معرفی

در سال ۱۹۷۵، کتابخانه مرکزی استان آندراپرادش که قبلاً با نام کتابخانه آصفیه شناخته می‌شد، مجموعه نسخ خطی عربی خود را به OMLRI جدید التأسیس منتقل کرد. در آوریل ۱۹۹۷، این آثار به

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست- علی خاکپور

ساختمان اختصاصی در محوطه دانشگاه عثمانیه انتقال یافت. متن مقدماتی رسمی در راهنمای کتابخانه خطی شرقی و مؤسسه تحقیقاتی دولت آندراپرادش، تألیف وی وی ال ناراسیمها راتو (حیدرآباد: OMLRI، ۱۹۸۸) یافت می‌شود. «کتابخانه خطی و مؤسسه تحقیقاتی مشرقی دولت» اثر وی ونکاتاپیاه، ای پی، ص ۲۶۵-۲۶۱ در راهنمای کتابخانه، آرشیو و مرکز اطلاعات هند، جلد ۹، که بی ام گوپتا آن را ویرایش کرده است (دهلی نو: آدیتیا پراکاشان، ۱۹۹۱)؛ «درباره بخش نسخ خطی شرقی و کتابخانه» نوشته اس ام ابراهیم، ویجنانا ساراسواتی ۲۱ (ژانویه، ۱۹۸۴): ۵۷-۵۳؛ «یادداشتی کوتاه درباره نسخ خطی عربی، فارسی و اردو موجود در کتابخانه ما» ویجنانا ساراسواتی ۱ و ۲ (ژانویه ۱۹۸۴): ۷۷-۷۵. تعداد نسخ خطی: ۲۳۰۰۰.

فهرست (ها)

کتابخانه آصفیه سرکارعالی (حیدرآباد: انتشارات شمسی، ۱۹۰۰)؛ فهرست کتب عربی و فارسی و اردو با مقدمه سید تصدق حسین الموسوی النیشابوری و سیدعباس حسین الکاظمی النیشابوری الکلانتری، (حیدرآباد ۱۹۱۴-36) جلد ۴. Fihrist mashru'ba'd kutub nafisah qalamiyyah makhzuna. kutub khanah Asafiyah sarkar-i aali، جلد ۲ (حیدرآباد: دارالاطبا سرکارعالی، ۱۹۵۸-۱۹۳۷)؛ فهرست توصیفی نسخ خطی اردو، نصیرالدین هاشمی (حیدرآباد: مؤسسه خواتین دکان، ۱۹۷۱-۱۹۶۱) جلد ۲. «نسخ خطی فهرست موضوعی الفبایی اردو و غیره، میر کرامت علی (حیدرآباد: OMLRI ۱۹۸۵)؛ Wazahati fihrist-i makhtutat-i Urdu: dawawin wa kulliyat = فهرست توصیفی نسخ خطی اردو، رأفت ریدوانا (حیدرآباد: OMLRI، ۱۹۸۸).

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

در مجموع مراجعه شود به کتابخانه رضاعلی عبیدی (کراچی: انتشارات سعد، ۱۹۸۵)، ص ۹۷-۹۱، برای یافتن نسخ خطی مورد نظر مراجعه شود به:

«Kutub khanah-i Asafiya ke baaz nayab Urdu makhtutat» نصیرالدین هاشمی، نوای ادب (ژانویه ۱۹۵۲): ۴۸-۲۳؛

«یادداشتی درباره نسخ خطی عربی در باب کیمیاگری، موجود در کتابخانه آصفیه» ای ای استپلتن، آرکئون ۱۴ (۱۹۳۲): ۶۱-۵۷

«تفحصی درباره نسخ خطی عربی و فارسی کتابخانه‌های منتخب هند»، دیوید پینالت، Hamdard، islamicus 13 (تابستان ۱۹۹۰): ۷۸-۷۵

المخطوطات العربیه فی الہند، ایسام محمد الشنتی، (کویت: معهد المخطوطات العربیه، ۱۹۸۵)، ص ۱۹-۱۸. براساس دیداری از کتابخانه‌های مختلف هند از جمله OMLRL در آوریل و می ۱۹۸۴ و «تازه‌های نسخ خطی در کتابخانه‌های هند» هانس دبیر، نسخ خطی خاورمیانه ۱ (۱۹۸۶)، ص ۴۸-۲۶

«نجوم مغربی در قرن ۱۳: توصیفی از کتاب خطی حیدرآباد»، در «از بغداد تا بارسلونا»: مطالعات علوم دقیقه اسلامی در هنر؛ اثر پروفیسور جوان ورنٹ، جلد ۱، ص ۴۴۳-۳۸۳، (بارسلونا: دانشگاه بارسولونا، ۱۹۹۶).

وضعیت کنونی

«نقبنی بر کتابخانه نسخ خطی شرقی، حیدرآباد» ۲۹-۲۳ آگوست ۱۹۸۷، ص ۴. این تحقیق را انجمن خدمات اسلامی برای دولت پرادش انجام داده و درباره کمبود لوازم برای حفظ نسخ خطی عربی است. موضوعات در کتابخانه پیش از این یادداشت، هیچ گونه پیشرفت محسوسی نداشتند: مراجعه کنید به «استان در آستانه فروپاشی ۱۷۰۰۰ نسخه خطی کمیاب» گاهنامه دکان ۱۱ فوریه ۲۰۰۰، www.deccan.com و «فراخوان بایگان برای حفظ کتاب های کلامی» گاهنامه دکان ۳۱ آگوست ۲۰۰۰، www.deccan.com.

آرشیو مرکزی استان آندراپرادش

تارناکا، حیدرآباد ۵۰۰۰۰۷

معرفی

بایگانی استان در قرن هیجدهم در پی ادغام ساختمان چند بانکداری در قلمرو نظام تأسیس شد. مجموعه بزرگی از مقالات به فارسی و اردو و تعداد کمتری نسخه خطی در آن وجود داشت. قدمت مؤسسه و ساختمان حاضر به ترتیب به سال های ۱۹۵۶ و ۱۹۶۵ باز می گردد. مقدمه ای در این باب را می توان در سازمان بایگانی و مدیریت ثبت در استان پرادش (حیدرآباد: دولت آندراپرادش، ۱۹۸۰)، همچنین در راهنمای ثبت های فارسی و اردو موجود در بایگانی استان آندراپرادش و مؤسسه تحقیقات، ویرایش سیدداوود اشرف (حیدرآباد: ای پی بایگانی استان، ۱۹۹۳) یافت. آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

تازه ترین آمار را سید داوود اشرف و با عناوین ذیل می توان یافت: «بایگانی استان آندراپرادش کی مخزوننا نائب مخطوطات» سیاست (۱۵ دسامبر ۲۰۰۰): ۳ و سیاست (۵ ژانویه ۲۰۰۴): ۳. «دفتر ثبت مرکزی کی اوردو قلمی کیتابن» نصیرالدین هاشمی، نوای ادب (آوریل ۱۹۵۶): ۷۳-۴۸؛ (جولای ۱۹۵۶): ۵۴-۳۳؛ Daftar-i Diwani wa Mal ke Hindustani makhtutat (حیدرآباد: دارالاطبا، جمیا عثمانی، ان دی): «Karnatak ki Tarikh ke Makhtutat» محمد قوٹ، معارف (عزمگره) (فوریه ۱۹۳۶): ۱۲۲-۱۱۷؛ و معارف (عزمگره) (ژوئن ۱۹۳۶): ۴۶۵-۴۵۲.

موزه استان آندراپرادش

پارک شهر، حیدرآباد ۵۰۰۰۰۱

معرفی

این موزه در سال ۱۹۳۰ به عنوان موزه استان حیدرآباد تأسیس شد و در سال ۱۹۵۶ به اسم کنونی تغییر نام یافت. مقدمه رسمی آن را پی جوگینایدو نوشته است، ای پی موزه استان (حیدرآباد: دولت آندراپرادش، ۲۰۰۰) تعداد نسخ خطی: ۱۱۷.

فهرست (ها)

فهرست نسخ خطی عربی، فارسی و اردو در موزه حیدرآباد، تألیف محمد قوس، (حیدرآباد: انتشارات مرکزی دولت، ۱۹۵۳)

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

«Aja'ib Khanah-yi Haydarabad ka ek Nayab Dakhni Makhtutah» ناصرالدین هاشمی، معارف (عزمگره) (ژوئن ۱۹۳۲): ۴۵۱-۴۴۶؛ «دیوان بی خودی: نسخ خطی اوایل قرن ۱۷»، فرهنگ اسلامی ۱۳، ۳ (جولای ۱۹۳۹): ۲۲-۳۱۹. «حیدرآباد، Dakan ke Aja'ib Khanah ki Urdu» ناصرالدین هاشمی، نوای ادب (ژانویه ۱۹۵۵): ۴۹-۴۲؛ (آوریل ۱۹۵۵): ۵۶-۴۱؛ (جولای ۱۹۵۵): ۲۴-۱۹؛ (جولای ۱۹۵۶): ۷۲-۴۸ «تازه های نسخ خطی کشف شده در کتابخانه های هندوستان» هانس دبیر، نسخ خطی خاورمیانه ۱ (۱۹۸۶): ۴۸-۲۶.

مدرسه پزشکی دولت نظامیه

چهارمنار، حیدرآباد ۵۰۰۰۰۲

معرفی

مرآجه شود به سازماندهی، تمرین و پشتیبانی از نظام طب یونانی و آیورودا در حیدرآباد این دوران، هلن ای شاهین (رساله منتشر نشده دکترای دانشگاه پنسیلوانیا، ۱۹۸۳).

فهرست (ها)

«فهرست نسخ خطی پزشکی به زبان عربی در دولت دانشکده طب یونانی، حیدرآباد» عزیز پاشا، بولتن بخش تاریخ پزشکی ۱ (۱۹۶۳): ۸۹-۱۸۸؛ «شرح مختصری از دو نسخه خطی در کتابخانه دانشکده طب یونانی دولت نظامیه»، بولتن بخش تاریخ پزشکی ۱ (۱۹۶۳): ۱۹۲-۱۹۰. این مقالات به عنوان فهرست واحد نسخ خطی پزشکی عربی و فارسی در کتابخانه های حیدرآباد منتشر شده اند (حیدرآباد: بخش تاریخ پزشکی، دانشکده پزشکی عثمانیه، ۱۹۶۶).

اداره احیاء المعارف النعمانیه

جلال کوچا

حیدرآباد ۵۰۰۰۰۲

معرفی

این اداره به وسیله الوفا الافغانی بنا نهاده شد. این شخص یک پژوهشگر افغانی ساکن حیدرآباد بود. او در سال ۱۹۷۶ دار فانی را وداع گفت. این مؤسسه دارای چندین نسخه خطی است که تاکنون فهرست و لیست نشده است.

اداره ادبیات اردو

ایوان اردو، پنجاگوتا

اداره پست سوماجیگودا، حیدرآباد ۵۰۰۴۸۲

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

معرفی

این اداره در سال ۱۹۳۱ به وسیله سیدمحمی الدین قادری زور و همکارانش تأسیس گردید. در این اداره علاوه بر زبان اردو، نسخ خطی به زبان عربی و فارسی هم موجود است. مقدمه‌ای رسمی را در یادگار جشن سیمین (حیدرآباد: اداره، ۱۹۵۵)، و فهرست آمده در ذیل می‌توان یافت.

تعداد نسخ خطی: ۱۴۲۶

فهرست(ها)

تذکره مخطوطات اردو، نوشته سید محمی الدین قادری زور، (حیدرآباد: اداره ۵۹-۱۹۴۳)؛ تجدید چاپ دهلی: اداره ترقی اردو ۱۹۸۴. ۵ جلد؛ جلد ۶ نوشته محمد اکبرالدین صدیقی و محمدعلی اثر، (حیدرآباد: اداره، ۱۹۸۳)؛ تذکره نوادر ایوان اردو، نوشته سیدمحمی الدین قادری زور، (حیدرآباد: اداره، ۱۹۶۰)

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

زب حیدر، «Idarah-i Adabiyat-i Urdu ke chand aham Farsi makhtutat» سبراس

(آوریل ۱۹۹۸): ۴۶-۵۰

مؤسسه تاریخ پزشکی

ساختمان دانشکده پزشکی عثمانی

رزیدانس، حیدرآباد ۵۰۰۰۰۱

معرفی

این مؤسسه در سال ۱۹۵۷ در دانشکده پزشکی گاندی در باغ بشیر تأسیس گردید. از سال ۱۹۷۱ این مؤسسه در محل اقامتگاه پزشکان دانشکده پزشکی عثمانی دایر گردیده است. مراجعه شود به مقدمه در مؤسسه تاریخ پزشکی، راهنمای موزه، گردآوری شده به وسیله وی وی رامانا رائو و دی وی سوپا ربی، (حیدرآباد: شورای مرکزی پژوهش پزشکی و همیوپاتی هند، ۱۹۷۱): ۵۹-۵۶؛ «فهرست نسخ خطی عربی، فارسی و اردو در بخش تاریخ پزشکی» نوشته عزیزپاشا بولتن بخش تاریخ پزشکی (۱۹۳۶): ۱۱۰-۱۱۲۰.

دانشگاه نظامیه

شلی گونج، حیدرآباد ۵۰۰۰۰۲

آدرس اینترنتی:

<http://www.jamianizamia.org/>

(با مدرسه پزشکی دولت نظامیه که در بالا ذکر شد، اشتباه نشود)

معرفی

مراجعه شود به مطالعه‌ای در باب دانشگاه نظامیا، پروین آر فروغی (حیدرآباد: نویسنده، ۱۹۷۲).

تعداد نسخ خطی: ۱۱۶۴

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

«Jamia Nizamiya ke Urdu makhtutat» نصیرالدین هاشمی، نوای ادب (ژانویه ۱۹۶۴): ۵۹-

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

۵۵؛ (آوریل ۱۹۶۴): ۲۸-۴۱؛ «جستاری در باب نسخ خطی عربی و فارسی در کتابخانه های برگزیده هندوستان» دیوید پینالت، اسلامی همدرد ۱۳، ۲ (تابستان ۱۹۹۰): ۷۷؛ «جامیا نظامیا: ۱۲۵ سال پرافتخار» دوهفته نامه بین المللی سیاست (ژانویه ۳۱-۱۶، ۱۹۹۷): ۱.

کتابخانه روضة الحدیث

بازار راین، حیدرآباد ۵۰۰۰۲۳

معرفی

این کتابخانه را هیئت امناء وقف مسلمین اداره می کند. این مجموعه در ساختمانی قرار گرفته است که مناسب این هدف نیست.

تعداد نسخ خطی: ۸۰۰.

فهرست (ها):

فهرستی موجود نیست.

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

المخطوطات العربیة فی الہند، ایسام محمد الشنتی (کویت: معهد المخطوطات العربیة، ۱۹۸۵) ص ۲۷-۲۶.

وضیعت کنونی:

با وجود اینکه مسئولیت حفاظت از این مجموعه به عهده هیئت امنای وقف استان ای پی است، اما طبق گزارش سیاست در ۱۱ ژانویه ۱۹۸۲ و ۲۵ ژانویه ۱۹۸۲، غفلت هیئت امناء باعث شده تا مجموعه رو به زوال برود.

کتابخانه مسجد مکه

چهارمنار، حیدرآباد ۵۰۰۰۰۲

معرفی

نخستین مسجد حیدرآباد در سال ۱۶۱۷ ساخته شد. مسجد مکه نیز مانند غالب مسجدهای جامع، همواره مجموعه ای کتاب داشته است، اگرچه محل جداگانه ای برای نگهداری این مجموعه وجود نداشته است. کتابخانه کنونی در سال ۱۹۸۰ در مسجد ساخته شد. بنا به گزارش خبری در سیاست مورخ ۲۵ می ۱۹۸۱، با عنوان «کتابخانه مسجد مکه»، ۶۵ نسخه خطی فارسی و عربی در این مجموعه وجود دارد؛ همچنین مراجعه شود به «کتابخانه مسجد: بررسی موردی» محمد طاهر و ام ای کی فاطمی، بولتن انجمن کتابخانه هندی ۲۰، ۲-۱ (آوریل - سپتامبر ۱۹۸۴): ۳۸-۴۱.

کتابخانه دانشگاه عثمانیه

محوطه دانشگاه عثمانیه

حیدرآباد ۵۰۰۰۰۷

معرفی

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست- علی خاکپور

این دانشگاه در سال ۱۹۱۸ تأسیس گردیده و کتابخانه آن در دانشکده هنر واقع شده است. از سال ۱۹۶۳، این کتابخانه در تجهیزاتی که برای هدف کنونی ساخته شده بود، منزل گرفت. مقدمه‌ای در این باب را می‌توان در آدرس اینترنتی زیر جستجو کرد:

<http://www.osmania.ac.in>

تعداد نسخ خطی: ۳۴۱۸

فهرست (ها)

فهرست توصیفی نسخ خطی اردو در کتابخانه دانشگاه عثمانی، گردآوری محمد قوس و ای دابلیو شکیرا (حیدرآباد: کتابخانه دانشگاه عثمانی، ۱۹۸۴)؛ فهرست مخطوطات اردو، به قلم عبدالقادر سروری (حیدرآباد: جامعه دارالاطباء عثمانی، ۱۹۲۹)؛ «فهرست مخطوطات کتابخانه عثمانی، فارسی» راضیه اکبر، وحید (تهران) ۱۱، ۵ (۱۳۵۲): ۴۶۴-۴۴۴ و ۵۶۳-۵۶۲، ۱۲، ۹-۱۱ و ۱۲ (۱۳۵۳): ۵۰۶؛ ۵۹۳؛ ۶۸۲؛ ۶۶۸؛ ۹۳۲؛ ۱۳ (۱۳۵۴): ۶۷-۶۴.

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

«فهرست نسخ خطی عربی و فارسی در کتابخانه دانشگاه عثمانی» عزیزپاشا، بولتن بخش تاریخ پزشکی ۱ (۱۹۶۳): ۵۶-۵۴

المخطوطات العربیه فی الہند، ایسام محمد الشنتی (کویت: معهد المخطوطات العربیہ، ۱۹۸۵)، ص ۲۲-۲۰ «عکس برداری از نسخ خطی اسلامی در هند» مقالات و جستارهای کتابخانه آسیای جنوبی، پل اسپرچمن ۱۴ (نوامبر ۱۹۸۲): ۷

«تازه‌های نسخ خطی در کتابخانه‌های هندوستان»، هانس دبیر، نسخ خطی خاورمیانه ۱ (۱۹۸۶): ۴۸-۲۶ «کنکاشی در نسخ خطی عربی و فارسی در کتابخانه‌های برگزیده هندوستان»، دیوید پینالت، Hamdard Islamicus ۱۳، ۲ (تابستان ۱۹۹۰): ۷۷.

کتابخانه سعیدیه

۱۷۵-۶-۵ آفپورا، حیدرآباد ۵۰۰۰۱

آدرس اینترنتی:

URL: <http://business.vsn.com/netcity/sayeedia.htm>

معرفی

این کتابخانه به وسیله موفی محمد سعیدخان (۱۸۳۱-۹۵) دایر گردید. وی قاضی دادگاه عالی حیدرآباد بود. در سال ۱۹۳۵ اعضای خانواده موفی و سعیدخان آن را افتتاح کردند. این کتابخانه در قدیم در باغ جم/ بازار سرباز در قلب شهر واقع بوده است، اما در ۹ سپتامبر ۱۹۸۴، یک شخص خرافاتی متحجر، بخشی از کتابخانه را به آتش کشید و در همین اثنا تعدادی از نسخ خطی بسیار باارزش از میان رفت. از آن زمان به بعد، این کتابخانه در خانه شخصی آقای احمد عطاءالله قرار دارد. برای یافتن مقدمه‌ای قدیمی‌تر مراجعه شود به «کتابخانه سعیدیه» محمد قوس، معارف (عزمگره) ژانویه ۱۹۳۶: ۴۵-۳۳. مقدمه‌ای رسمی

را می توان در فهرست آمده در زیر یافت.

تعداد نسخ خطی: ۳۱۴۱.

فهرست(ها)

فهرست نسخ خطی عربی، ۲ جلد، نوشته محمد قوس و دیگران (حیدرآباد: کتابخانه سعیدیه، ۱۹۹۱-۱۹۶۸)

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

برای اطلاع از موجودی کتابخانه مراجعه شود به کتابخانه سعیدیه، برهان الدین حسین (اورنگ آباد، ۱۹۳۷)، نسخه ویرایش شده این کتابچه در تذکره سعید نگه داری می شود که نوشته محمد افضل الدین اقبال است. (حیدرآباد: کتابخانه سعیدیه، ۱۹۳۷. برای اطلاع از برخی نسخ خطی واحد، مراجعه شود به «برخی نسخ خطی مصور فارسی در کتابخانه سعیدیه»، کلوس فیشر، فرهنگ اسلامی ۳۰ (۱۹۵۶): ۳۹-۳۶؛ «نسخه خطی منقوش بی نظیر گلستان سعدی» ص ۱۲۶-۱۲۱، در مطالعات فرهنگ هندی: دکتر غلام یزدانی، مجلد مراسم یادبود، نوشته اچ کی شروانی (حیدرآباد، ۱۹۶۳)؛ «فهرست نسخ خطی پزشکی یونانی محفوظ در کتابخانه سعیدیه» بولتن بخش تاریخ پزشکی ۳ (۱۹۶۵): ۴۰-۳۹؛ «تأثیر سفری به دکان» آنه ماری شیمل، Die Welt des Islams ۲۰، ۱-۲ (۱۹۸۰): ۱۰۷-۱۰۴؛ «عکس برداری از نسخ خطی اسلامی در هند»، مقالات و جستارهای کتابخانه آسیای جنوبی، ۱۴ (نوامبر ۱۹۸۲): ۷؛ و المخطوطات العربیه فی الهند، ایسام محمد الشنتی (کویت: معهدالمخطوطات العربیه، ۱۹۸۵)، ص ۲۶-۲۳

برای اطلاع از حمله به کتابخانه در ۱۹۸۴، مراجعه شود به «کتابخانه سعیدیه» منیر احمد صدیقی، سیاست، ۱۳ اکتبر ۱۹۸۴؛ و یادداشت نرایانا راو بر مقاله صدیقی «در سوگ نابودی» که در همان روزنامه مورخ ۲۱ اکتبر ۱۹۸۴ به چاپ رسید.

کتابخانه و موزه سالار جنگ

حیدرآباد ۲۰۰۲-۵۰۰

آدرس اینترنتی:

<http://www.salarjungmuseum.com/>

معرفی

این کتابخانه و موزه غنی از متون عربی خطی و مجموعه نواب میریوسف علی خان سالار جنگ ۳، (۱۹۴۹-۱۸۸۸) از نجیب زادگان مشهور و دیوان حیدرآباد است. موزه و کتابخانه مذکور که در سال ۱۹۵۱ تأسیس گردید، در قصر خود نجیب زاده واقع شده و دیوان دودی نامیده می شود. متن مقدمه را می توان در کتاب راهنمای موزه سالار جنگ یافت (حیدرآباد: موزه سالار جنگ، ۱۹۹۸)؛ و «کتابخانه و موزه سالار جنگ» نوشته رحمت علی خان، ص ۷۵-۷۳، در کتاب راهنمای کتابخانه ها، بایگانی ها و مراکز اطلاعات در هند، جلد ۹ به قلم بی ام گوپتا (دهلی نو: آدیتیا پراکاشان، ۱۹۹۱)

تعداد نسخ خطی: ۱۰۰۰۰

فهرست (ها)

Kutubkhanah-yi Nawab Salar Jang ki Urdu qalami kitabon ki wadahati fihrist, نصیرالدین هاشمی (حیدرآباد: انتشارات ابراهیمیه، ۱۹۵۷)؛ فهرست نسخ خطی عربی در مجموعه سالار جنگ، جلد ۷-۱، نوشته محمد نظام الدین و محمد اشرف (حیدرآباد: موزه، ۱۹۹۳-۱۹۵۷)؛ فهرست نسخ فارسی (در کتابخانه و موزه سالار جنگ و جلد های ۱-۱۰، نوشته محمد اشرف، (حیدرآباد: موزه، ۱۹۹۱-۱۹۶۵) آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

«گنج های پنهان نسخ خطی عربی و فارسی در موزه سالار جنگ» هند و ایرانیکا ۱۰، ۲ (۱۹۵۷): ۴۱-۲۶؛ «فهرست نسخ خطی پزشکی عربی در کتابخانه شرقی سالار جنگ» بولتن بخش تاریخ پزشکی ۲ (۱۹۶۴): ۳۹-۳۳؛ «عکس برداری از نسخ خطی اسلامی در هند» پل اسپرچمن، مقالات و جستارهای کتابخانه آسیای جنوبی ۱۴ (نوامبر ۱۹۸۲): ۷؛ «نسخه خطی نادر بخارا: رادات المحبین» ام اس راندهاوا، هنر و دنیای اسلام ۱، ۴ (۸۴/۱۹۸۳): ۱۰-۷ المخطوطات العربیه فی الہند، ایسام محمد الشنتی (کویت: معهد المخطوطات العربیه، ۱۹۸۵) ص. ۱۸-۱۶؛ گلشن مصوری: هفت نسخه خطی مصور، کارلجی خاندانوالا و رحمت علی خان، (حیدرآباد: موزه، ۱۹۸۶)؛ «تازه های نسخ خطی در کتابخانه های هندوستان» هانس دبیر، نسخ خطی خاورمیانه ۱ (۱۹۸۶): ۴۸-۲۶؛ «کنکاشی در نسخ خطی عربی و فارسی در کتابخانه های برگزیده هند» دیوید بینالت، Hamdard Islamicus ۱۳، ۲ (تابستان ۱۹۹۰): ۷۷-۷۵؛ «دیوان حافظ خوارزمی محفوظ در کتابخانه موزه سالار جنگ» ارکان ترکمن، نشریه کتابخانه خدابخش ۵۳ (۱۹۹۰): ۶۸-۶۵؛ نسخ حیدرآباد، نوشته رحمت علی خان، (حیدرآباد: موزه سالار جنگ، ۱۹۹۰)؛ و از همان نویسنده «نسخ خطی زندگی پیامبر در کتابخانه موزه سالار جنگ» ریداینس (۱۱-۵ سپتامبر ۱۹۹۳): ۶۲-۶۱؛ «ذخیره نظام شاهی: نسخه خطی پزشکی دوره نظام شاهی» اس ای حسین، بولتن مؤسسه تاریخ پزشکی هند ۲۳، ۱ (۱۹۹۳): ۶۴-۵۹؛ بابرنامه: خاطرات بابر، شاهزاده و امپراتور، ترجمه، ویرایش و تفسیر ویلر ام تاکستون، (نیویورک: انتشارات دانشگاه آکسفورد، ۱۹۹۶) - برای نسخه کامل بابرنامه در کتابخانه موزه سالار جنگ، مراجعه شود به ص ۱۳. تازه ترین نشرها شامل «نسخ خطی نادر عربی و فارسی در باب نجوم در موزه سالار جنگ» اس ام رضی الله انصاری، نشریه پژوهشی دوسالانه موزه سالار جنگ ۳۴-۳۳ (۹۷-۱۹۹۶): ۱۸-۱۳؛ «عالی ترین ذخایر هندی از نمونه های شگرف هنر خوشنویسی اسلامی: موزه سالار جنگ» ضیاء الدین دسانی، هند و ایرانیکا ۵۰ (۱۹۹۷): ۸۴-۷۵. موزه سالار جنگ نیز مانند سایر کتابخانه ها از دست سارقان در امان نبوده و چند نسخه از حمزه نامه در آن ناپدید شده است. مراجعه شود به «پشتیبان هنر» جان اچ بارنس، کتابی (دهلی نو) (مارس و آوریل ۲۰۰۳): ۱۴-۱۳.

مجموعه ها و مؤسسات دیگر

محل کنونی تعدادی از مجموعه مشخص نیست؛ برای نمونه مراجعه شود به فهرست کتابها و نسخ خطی عربی و فارسی در کتابخانه نواب فیلسوف جنگ، ویرایش ابویوسف محی الدین حسین فاروقی،

(حیدرآباد: انتشارات شمسی، ان دی) به نظر می‌رسد کسی از آنچه بر سر این کتابخانه رفته، خبر ندارد. از همین دست است فهرست مطبوعات و نسخ خطی کتابخانه حیدری، ویرایش شیخ ابوالقاسم (حیدرآباد ۱۳۵۴ فصلی)

دایرةالمعارف العثمانیه، نام یک مؤسسه است که برای ویرایش و نشر نسخ خطی عربی نوشته شده بین قرون ۴ و ۶ CE یا قرن اول تا هشتم H پدید آمده است. این دایرةالمعارف در سال ۱۸۸۸ دایر و از سال ۱۹۴۴ به دانشگاه عثمانی وابسته شده و از سال ۱۹۶۳ در محوطه دانشگاه، در ساختمان مخصوص خود قرار گرفته است. بهترین معرفی برای این مؤسسه را عبدالمعیدخان با عنوان «دایرةالمعارف العثمانیه»، ص ۷۳-۶۰ به اردو در Sawghat-i jashn-i tilai، جامعه عثمانی، ویرایش حسینی شهید، (حیدرآباد: دانشگاه عثمانیه، ۱۹۶۸) نوشته است. تازه‌ترین فهرست (۲۰۰۳) منتشر شده نشان می‌دهد که ۲۰۸ کتاب به چاپ رسیده است. در سال ۱۹۸۸، دایرةالمعارف در یک قرن کامل شده و به زعم گزارش‌های خبری در شرایط بد اقتصادی و در مضیقه بود. مراجعه شود به «دایرةالمعارف (Daira) برای حصول کرایه‌ای جدید برای زندگی» گاهنامه دکان ۲۴ فوریه ۲۰۰۰، که در آدرس زیر آمده است: <http://www.Deccan.com> برای آثار گذشته دایرةالمعارف شود به هاشم ندوی، مقاله تحفظ علوم قدیمه (حیدرآباد: دایرةالمعارف العثمانیه، ۱۹۳۶). همان ویراستار، مشاور ۳۷۶ نسخه خطی در بسیاری از مجموعه‌های هندی بوده است که آن‌ها را در Maqalah-yi tahaffuz-i ulum-i qadimah فهرست کرده است (حیدرآباد: دایرةالمعارف العثمانیه، ۱۳۵۰ ق). یادداشت ویژه در [عبدالرزاق منزل، در نمپالی، خانه حج واقع شده که در آن کتابخانه‌ای حاوی نسخ خطی و کتاب‌های نادر وجود دارد. مراجعه شود به گزارش «خانه حج کتابخانه را می‌بلعد (Haj House Eats Up Library, Lets Books Bot)؛ بگذارید کتاب‌ها بپوسند» گاهنامه دکان، دوشنبه ۳۰ سپتامبر ۲۰۰۲ <http://Decdcan.com/city/city2> به همان تاریخ راهنمایی می‌کند.

بهار

کتابخانه عمومی شرقی خدابخش

جاده آشوک راج، پاتنا ۸۰۰۴
آدرس اینترنتی:

<http://www.kblibrary.org/oriental.htm>

معرفی

مولوی خدابخش (۱۹۰۸-۱۸۴۲)، یکی از اهالی بهار و قاضی برجسته دادگاه عالی حیدرآباد، یکی از عظیم‌ترین مجموعه‌های نسخ خطی را در سال ۱۸۹۱ بنا کرد. متن مقدمه در «کتابخانه عمومی شرقی خدابخش» نوشته بیام گوپتا، ص ۹۴-۸۸، در کتاب راهنمای کتابخانه‌ها بایگانی‌ها و مراکز اطلاعات هند ویرایش بی ام گوپتا موجود است (دهلی‌نو: آدیتیا پراکاشان، ۱۹۹۱). این تنها کتابخانه اسلامی هند است که با مهر پستی در هند ایجاد شده است ۱۹۹۵.
تعداد نسخ خطی: ۲۱۰۰۰.

فهرست(ها)

محبوب‌الباب فی تعاریف‌الکتب و الکتاب، خدابخش (حیدرآباد، ۱۳۱۴ ای اچ / ۱۸۹۶ یا ۱۸۹۷؛ تجدید چاپ در کتابخانه، ۱۹۹۱)؛ فهرست نسخ خطی عربی و فارسی در کتابخانه عمومی شرقی در بانکپور ۳۴ جلد، ویرایش عظیم‌الدین احمد و دیگران. (کلکته و پنتا: کتابخانه ۱۹۸۰).

برای تفسیری بر این فهرست‌ها مراجعه شود به «سخنی در باب نقد فهرست بانکپور از قول پروفیسور سیدل» ادوارد دنیسن راس، *Zeitschrift der Deutschen Morgenlandändischen Gesellschaft* (۱۹۱۲): ۱۶۰-۱۴۸، و ۵۲۸؛ فهرست کتب قلمی کتابخانه موقوفه خان بهادر خدابخش مضمنا بی مفتاح‌الکنوز الخفیه (Figrist-i dasti-i kutub-i qalami-i Laibriri-yi mawqufah-yi) ۳ جلد *Khan Bahadur Khuda Bakhsh musammah bi- Miftah al-kunuz al-khafiyah* ویرایش عبدالحمید و ادوارد دنیسن راس و جلد ۳ ویرایش سید اثر شیر (پنتا: کتابخانه ۱۹۶۵-۱۹۱۸)؛ کتابخانه شرقی: با دو فهرست از نسخ خطی فارسی و عربی آن، وینسنت سی اسکات اُ کانر (گلاسکو ۱۹۲۰، ویرایش مجدد به وسیله کتابخانه خدابخش در ۱۹۷۷)؛ فهرست نسخه خطی فارسی شرقی کتابخانه عمومی مسما به مرآت‌العلوم (پنتا: کتابخانه، ۱۹۲۵)؛ فهرست مخطوطات اردو، کتابخانه شرقی خدابخش، ویرایش عبید امام زیدی (پنتا: کتابخانه ۱۹۶۲)؛ و *Khuda Bakhsh Library ke Urdu makhtut ki fihrist* (پنتا: کتابخانه ۱۹۹۵) - فهرست نسخ خطی عربی و فارسی کتابخانه شرقی خدابخش، ویرایش دوم، جلد ۱-۳۶ (پنتا: کتابخانه ۱۹۷۰) *Tibb-i Islami bar-i saghir men* (پنتا: کتابخانه، ۱۹۸۸) در نسخ خطی پزشکی یونانی کتابخانه؛ «*Hindustan ke Kutub Khanon main Tuki Makhtutat*» ارکان ترکمن، نشریه کتابخانه خدابخش ۵۴-۵۵ (۱۹۹۰): ۳۵-۴۳؛ «نسخه زبانی پشتو در کتابخانه خدابخش، پنتا» ظلمای هوادمال *Zalmay Hewadmal*، نشریه کتابخانه خدابخش ۵۳ (۱۹۹۰): ۲۱۷-۲۰۴؛ نسخ خطی عربی و فارسی کتابخانه خدابخش، تصحیح و اضافه زی ای دسانی (پنتا: کتابخانه ۱۹۹۵)؛ فهرست توصیفی نسخ خطی نادر محفوظ در کتابخانه خدابخش ویرایش ام ذاکر حسین، ۳ جلد (پنتا: کتابخانه ۱۹۹۷).

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

برای زندگی خدابخش مراجعه شود به بیوگرافی او، نوشته پسرش و محقق برجسته تحت تربیت خودش، صلاح‌الدین خدابخش و جاونات سارکر، خدابخش (پنتا: کتابخانه ۱۹۸۱). مولوی خدابخش (پنتا: کتابخانه خدابخش ۲۰۰۱) یکی از مجموعه مقالات در باب پیشه مؤسس آن است. قدیمی‌ترین مراجع کتابخانه در تی بلاچ «*Eine Sammlung Persischer und Arabischer Handschriften in Indien*» *Zeitschrift der Deutschen Morgenlandändischen Gesellschaft* LXii (Bankipore) (۱۹۰۹): ۹۸-۱۰۲؛ «کتابخانه عمومی شرقی، بانکپور» جی آی هاسلر دنیای اسلام ۶ (۱۹۱۶): ۶۶-۵۷؛ سیدنجیب اشرف ندوی، «کتابخانه مشرقی، پنتا» معارف (عزمگره) (مارس ۱۹۲۳): ۱۹۷۰-۱۸۰) مرجعی مجزا از کتابخانه را وینسنت سی اسکات اُ کانر با نام کتابخانه شرقی (گلاسکو ۱۹۲۰ نوشته و سیدمبارزالدین رأفت آن را به اردو *Ek mashriqi kutub khanah* برگردانده است (علیگره: انجمن ترقی اردو، ۱۹۵۰).

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

کتابخانه، گاهنامه خود را خدابخش از سال ۱۹۷۷ منتشر می نمود. این نشریه شامل مقالاتی بر اساس پژوهش در مورد نسخ خطی موجود بود. این کتابخانه همچنین سمیناری را با موضوع نسخه های خطی برگزار می نمود؛ برای نمونه مراجعه کنید به مخطوطات اردو: خدابخش Urdu makhtutat: Khuda Bakhsh Junubi Aishiyai Ilaqai Seminar 1987 ki maqalat (پنتا: کتابخانه، ۱۹۹۹).

محققانی نیز به طور جداگانه در مورد نسخ خطی کتابخانه آثاری ارائه داده اند که از این دست است: هندی ۲۱ (۱۹۵۸): ۳۱۷-۳۰۶؛ «نفایس الکلام و آرایش الاقلام: راجا علی خان فاروقی ... Wali-yi ... Khandesh ke Ahad ke ek Farsi Tasnif» ریحانه خاتون، معارف (عزمگره) مارس ۱۹۷۷: ۲۲۱-۲۰۴؛ «تصنیف خطی مولانا غلام علی آزاد بیلگرمی اصل کتابخانه خدابخش» معارف (اکتبر ۱۹۸۲): ۲۹۲-۲۷۸؛ «عکسبرداری از نسخ خطی اسلمی در هندوستان» پل اسپرچمن، یادداشت ها و جستارهای آسیای جنوبی ۱۳ (ژوئن ۱۹۸۲): ۹؛ «fi al-jahiliyah wa al-Islam» حاتم صالح الدمین، مجلات مجمع العلم العراقي ۳۴ (۱۹۸۳): ۲۰۳-۲۰۱؛ «Zubdat al-Tibb: Ek Aham Tibbi Makhtutah» واسم احمد عظیمی، معارف (عزمگره) آوریل ۱۹۸۴: ۳۰۷-۲۹۴؛ المخطوطات العربیه فی الهند، ایسام محمد الشنتی، (کویت: معهدالمخطوطات العربیه، ۱۹۸۵) ص ۶۲-۵۵؛ «al-Qael al-Jala wa Asrar al-Khafa ka Nuskah-yi Khuda Bakhsh» فضیل احمد قادری، معارف (عزمگره) آوریل ۱۹۸۴: ۴۷۴-۴۶۳؛ «برخی ویژگی های چشمگیر کتاب الحشایش با مرجع ویژه به نسخه خطی محفوظ در کتابخانه شرقی خدابخش» کی ای شفق عظیمی، غلام مهدی و کی جی شمسی، بولتن مؤسسه تاریخ پزشکی هند ۲۳، ۲ (۱۹۹۳): ۱۴۸-۱۴۳؛ «Khuda Bakhsh Library ke ek Makhtutah Khulasa-yi Anis al-Talibin» محمد ذاکر حسین ندوی، معارف (عزمگره) جولای ۱۹۹۸: ۶۷-۷۶.

وضعیت کنونی

از آن جا که دولت مرکزی هند این مؤسسه را بنا کرده است، گزارش سالیانه این کتابخانه، هر ساله در پارلمان ملی موجود است که منبع مفید اطلاعات به شمار می آید. گزارشات خبری شامل «کتابخانه عمومی شرقی خدابخش» اس ان ساهی، هفته نامه مصور هندوستان ۲۲ اکتبر ۱۹۶۷: ۲۷-۲۶؛ «مخطوطات خدابخش الشرقیه العالم» رشیدعلی، ثقافه الهند ۴۱، ۴ (۱۹۹۰): ۱۵۰-۱۴۳. کتابخانه در سال ۱۹۹۱ جشن صدسالگی خود را به پا کرد؛ رجوع شود به «Khuda Bakhsh Library ka jashn-i sad salah Nida-yi Millat» (۱۴ جولای ۱۹۹۱): ۱۰. برای اوضاع نگهداری به گزارش مسئول سابق یعنی عبیدرضا بیدر با نام «نگهداری نسخ خطی در هندوستان» مراجعه شود. ص: ۱۹-۱۵، در «حفاظت و صیانت از نسخ خطی اسلامی» نوشته یوسف ایبیش، (لندن: بنیاد میراث اسلامی الفرقان، ۱۹۹۶). جدیدترین گزارش کتابخانه با نام «جذابیت دنیای کهن: رامایانا در فارسی؟ همان و دیگر متون قرون وسطی...» هندوستان امروز ۱۲ آوریل ۲۰۰۲: ۸؛ «کتابخانه خدابخش در تنگنا» صدای اسلام (بنگلر) آوریل ۲۰۰۳.

<http://islamicvoice.com/april.2003/community:htm#b1>

مجموعه های دیگر

کتابخانه الاصلاح دسنا، پاتنا، در سال ۱۸۹۹ تأسیس گشت. مراجعه شود به «Abd al-Qawi Ek aur Mashriqi Kutub Khanah» عبدالقوی دسناوی (دسنا: جمعیت الطالباء، ۱۹۵۴) سیدحسن عسکری - محقق معروف - در مقاله ای با نام «نسخه خطی عربی نادر و منحصر به فرد قرن انگلیسی درباره سفرا و منشی های پیامبر اسلام» هند و ایرانیکا ۳۹، ۴-۱ (۱۹۸۶): ۲۰-۱، از مجموعه های شفاءالملک حکیم سیدمظهر حسین سخن به میان می آورد. این مجموعه ها وقف کتابخانه دیوان نصیرعلی در دهکده کیچها، منطقه ساران و کتابخانه راجا پیارث لال الفتی در پتنا هستند. کتابخانه های مذکور، به وسیله کسانی اداره می شد که هیچ گونه آشنایی با زبان های اردو، عربی و فارسی نداشتند، اما تعداد معتناهی از نسخ خطی را در خود جای داده بودند. سیدحسن عسکری دو مقاله درباره نسخ خطی نوشت که مکانشان نامشخص است. مراجعه کنید به «فهرست موضوعی براساس تاریخ نسخه خطی تازه کشف شده فارسی»، جریان کمیسیون ثبت های تاریخی هندی ۱۶ (۱۹۳۹): ۱۸۷-۱۷۹؛ و «قطعات باقی مانده نسخه خطی تازه کشف شده فارسی نوشته یک خبرنگار هندی» روند کنگره تاریخ هند ۱۲ (۱۹۴۹): ۲۷۳-۲۷۰. همچنین مراجعه شود به مقاله محمود شر با نام «Azimabad, Panta ke Ghayr Maaruf Kutub Khaneh» معارف (عزمره) (ژانویه ۱۹۱۴): ۵۲-۴۶؛ «Kutub Kanah-yi Shakranawa» ابوسلما شافی احمد، برهان (دهلی) ۳۸، شماره ۱؛ «Chand Kitabon ke Qalami Nuskhe» سیدعبدالرئوف ناوی، معارف (عزمره) (اگوست ۱۹۴۷): ۱۳۶-۱۳۰، که درباره مجموعه شیخ نورعلی در ساسارام، بیهر است

دهلی

معرفی

هیچ کس از سرنوشت نسخ خطی آمده در ذیل خبر ندارد: «خلاصه ای درباره مقالات مرتبط با نسخ خطی فارسی و عربی به نمایش درآمده در ارتباط با کمیسیون هشت جلسه ای ثبت تاریخ هند در دهلی» به قلم محمد شافی روند کمیسیون ثبت تاریخ هند ۸ (۱۹۲۵): ۵۶-۴۵؛ «Fihrist-i kutub-i qalami: Urdu, Farsi, Arabi» محمد مهدی غوری (دهلی، ۱۹۴۱)، فهرست توصیفی کتابخانه عمومی نادهیریا، به زعم پروفیسور گوپی چاند نارانگ، تعدادی از نسخ خطی این کتابخانه به مؤسسه هندی مجموعه مطالعات اسلامی انتقال یافته است. این اظهارات در کتابخانه رضاعلی عبیدی آمده است (کراچی: انتشارات سعد، ۱۹۸۵)، ص ۱۲۷ کتابخانه ناهیرا به وسیله مولوی سیدنادهیر حسین، ۱۹۰۲-۱۸۰۵ تأسیس گردید. وی بنیان گذار نهضت تهاهل الحدیث نیز بوده است. فهرست مختصری از نسخ خطی و اسناد مغول در رابطه با خان بهادر ظفر حسن اثر چاند حسین شیخ (دهلی ۱۹۴۶) نیز درباره موضوع فوق الذکر مطالبی آورده است. عناوین زیر در فهرست مشترکی آمده اند: Dihli ke Urdu makhtutat ki wadhati fihrist نوشته اچ کی کال و صالح الدین خان (دهلینو) انجمن ترقی اردو (۱۹۷۵) و نسخ خطی اردو: کتابشناسی توصیفی از نسخ خطی کتابخانه های دهلی از همان نویسنده (دهلی نو: انتشارات

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

هریتج، ۱۹۷۷).

کتابخانه انجمن ترقی اردو

۲۱۲ خیابان روز

دهلی نو ۱۱۰۰۰۲

معرفی

انجمن، سازمانی پیشرو در زمینه پیشرفت غیررسمی زبان و ادبیات اردو است. این انجمن در سال ۱۹۰۳ به عنوان واحدی در بطن کنفرانس آموزشی مسلمانان تأسیس گردید. انجمن مذکور در سال ۱۹۱۲ به اورنگ آباد، در ۱۹۳۶ به دهلی نو، در ۱۹۴۷ به علیگره منتقل شد و دست آخر در دهه ۱۹۷۰ به محل تأسیس خود بازگشت. ساختمان جدید این انجمن در محلی که دولت مرکزی هند در اختیار گذاشت، بنا نهاده شد.

فهرست‌ها

«فهرست مخطوطات کتابخانه انجمن ترقی اردو» محمد ابرار حسین فروغی، اردو ادب (مارس ۱۹۵۳)؛ (جولای ۱۹۵۴)؛ فهرست مخطوطات نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه انجمن ترقی اردو (دهلی نو: مرکز تحقیقات فارسی، رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، ۱۹۹۹).

درگاه شاه ابوالخیر

دهلی نو ۱۱۰۰۰۶

معرفی

این درگاه، مجموعه شخصی مولانا ابوالحسن زید فروغی است: آگهی ترجمیم مولانا در شماره دسامبر ۱۹۹۳: ۱۲ ریدیانس، ۲۵-۱۹ درج شده است.

فهرست

«Dihgi ki Dargah Shah Abu al Khayr ke Makhtutat ki Fihrist» شیستاخان، نشریه کتابخانه خدابخش ۱۰۲ (۱۹۹۵): ۳۳۹-۳۴۷.

تحقیقات انجام شده بر تاریخ نسخ خطی یا بررسی جداگانه نسخ خطی کتابخانه:

«تفسیر کاشف الحقایق نسخ خطی نایاب Tafsir Kashif al-Haqayiq ka Nadir Makhtutah»

نظام‌الدین احمد کاظمی، برهان (ژوئن ۱۹۷۶): ۵۹-۵۵؛ المخطوطات العربیه فی الهند ایسام محمد الشنتی (کویت: معهد المخطوطات العربیه، ۱۹۸۵) ص ۱۵-۱۴.

آکادمی غالب

حضرت نظام‌الدین

دهلی نو ۱۱۰۰۱۳

معرفی

این آکادمی به زندگی و آثار میرزا اسدالله‌خان غالب - شاعر پرآوازه فارسی و اردو (۱۸۶۹-۱۷۹۷) -

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

تقدیم شده است.

فهرست (ها)

فهرست نسخه های خطی فارسی آموزشگاه غالب، دهلی نو، نوشته توفیق سبحانی، (تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ۱۹۹۷)

کتابخانه عمومی شهرداری هاردایال

نزدیک تالار شهر

نزدیک ایستگاه قدیم راه آهن دهلی

دهلی ۱۱۰۰۰۶

معرفی

کتابخانه عمومی شهرداری هاردایال در سال ۱۸۶۲ تأسیس شده است و قدیمی ترین کتابخانه عمومی در دهلی به شمار می رود. این کتابخانه در اوایل قرن بیستم، کتابخانه عمومی هاردینگ / Harding نام داشت. پس از استقلال، به کتابخانه هاردایال تغییر نام یافت.

فهرست (ها)

فهرست نسخه های خطی فارسی کتابخانه عمومی هاردایال (دهلی نو: مرکز تحقیقات فارسی، رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، ۱۹۹۹)

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

«درباره ماهابهارات به فارسی» تریبون (چندنگره) ۲ فوریه ۲۰۰۲؛ «کتابخانه ای با پیشینه شگفت»

www.thedelhicity.com/DelhiGuide/

شورای هندی کتابخانه ارتباطات فرهنگی

آزاد بهاوان

اراضی ایندراپراشتا

دهلی نو ۱۰۰۰۰۲

معرفی

شورای هندی کتابخانه ارتباطات فرهنگی در سال ۱۹۵۰ به عنوان نخستین مؤسسه هندی برای تفسیر فرهنگ هندی تأسیس گردید.

تعداد نسخ خطی: ۱۴۰

فهرست (ها): موجود نیست.

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

مراجعه شود به «المخطوطات العربیه فی مکتبات المجلس الهندی لیل العلاقه الثقفیه» الموسم ۲،

۵ (۱۹۹۰): ۲۶۷-۲۶۴؛ اخبار التوراة العربی Tishrin al-Thani- Kanun al-Awwal ۱۹۸۳، ص

۱۳؛ المخطوطات العربیه فی الہند، ایسام احمد الشنتی (کویت: معهد المخطوطات العربیه، ۱۹۸۵) ص ۱۵-

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست- علی خاکپور

۱۳؛ «کنکاشی در باب نسخ خطی عربی و فارسی در کتابخانه های برگزیده هندوستان» دیوید پینالت، Handard Islamicus ۱۳، ۲ (تابستان ۱۹۹۰): ۷۱-۸۲.

کتابخانه مرکزی حکیم محمد سعید

دانشگاه همدر

توقلاق آباد، دهلی نو ۱۰۰۰۶۲

معرفی

این کتابخانه به عنوان کتابخانه مؤسسه هندی مطالعات اسلامی در سال ۱۹۵۶ تأسیس گردید. قدمت محل کنونی کتابخانه به سال ۱۹۷۷ باز می گردد. در اثر سید آصف علی با نام «مؤسسه هندی مطالعات اسلامی» ص ۲۵۳-۲۵۱ می توان مقدمه ای یافت. در راهنمای کتابخانه ها، مراکز بایگانی و اطلاعات هند، جلد ۹، ویرایش بی ام گوپتا (دهلی نو: آدیتیا پراکاشان، ۱۹۹۱). ندهیریا و ملک رام نیز دو مجموعه ویژه هستند.

تعداد نسخ خطی: ۳۶۱۹.

فهرست (ها)

Fihrist-i kutub-i qalami shubah-i makhtut: Arabi, Farsi, Urdu, نوشته ام المالك جعفری (دهلی، ۱۳۶۰)؛ فهرست نسخ خطی پزشکی عربی، فارسی، اردو کتابخانه مؤسسه هندی تاریخ پزشکی و پژوهش پزشکی، نوشته شبیر احمدخان غوری، تی صدیقی و سید آصف علی، (دهلی نو: مؤسسه، ۱۹۶۹). آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

المخطوطات العربیه فی الهند، ایسام محمد الشنتی (کویت: معهد المخطوطات العربیه، ۱۹۸۵) ص ۱۵-۱۳؛ «کنکاشی در باب نسخ خطی عربی و فارسی در کتابخانه های برگزیده هندوستان»، دیوید پینالت Handard Islamicus ۱۳، ۱۲ (تابستان ۱۹۹۰): ۷۴-۷۵؛ فهرست نسخه های خطی فارسی کتابخانه جمیا همدر (دهلی نو: مرکز تحقیقات فارسی، رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران ۱۹۹۹).

آرشیو ملی کتابخانه هند

جنیث، دهلی نو ۱۱۰۰۰۱

آدرس اینترنتی

<http://nationalarchives.nic.in/> :

معرفی

فهرست (ها)

فهرست نسخ خطی مجموعه دانشکده فورت ویلیام در بایگانی ملی کتابخانه هندوستان، نوشته آر کی پرتی (دهلی نو: بایگانی، ۱۹۸۹)؛ فهرست توصیفی متفرقه اسناد فارسی ۱۸۶۷-۱۶۳۳، نوشته آر کی پرتی، (دهلی نو: بایگانی ملی هند، ۱۹۹۲)؛ «عکس برداری از نسخ خطی اسلامی در هند» پل اسپرچمن، مقالات و جستارهای کتابخانه جنوب آسیا ۱۳ (ژوئن ۱۹۸۲): ۹-۸. راهنمای ثبت در بایگانی ملی هند، بخش سوم

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست- علی خاکپور

(B) بخش فارسی (۱۸۸۸-۱۷۵۵)، (دهلی نو: بایگانی ملی، ۱۹۷۹).

تعداد نسخ خطی: ۱۰۰

موزه ملی کتابخانه هندوستان

جنیث، دهلی نو ۱۱۰۰۰۱

آدرس اینترنتی:

<http://www.nationalmuseumindia.org/>

معرفی

تعدادی نسخه خطی عربی در این مجموعه به چشم می خورد، «عکس بردای از نسخ خطی اسلامی در هند» پل اسپرچمن، مقالات و جستارهای کتابخانه جنوب آسیا ۱۳ (ژوئن ۱۹۸۲): ۸-۹، المخطوطات العربیه فی الہند، ایسام محمد الشنتی، (کویت: معهد المخطوطات العربیه فی الہند (کویت: معهد المخطوطات العربیه، ۱۹۸۵) ص ۱۱-۱۰؛ «نسخه خطی تزوکی جهانگیری در موزه هند» وای کی بوخاری، فرهنگ اسلامی ۳۷ (۱۹۶۳): ۲۸۳-۲۹۴؛ و «کشف نسخه خطی جدید کتابخانه هندی»، هانس دیپر، نسخ خطی خاورمیانه ۱ (۱۹۸۶): ۲۶-۴۸.

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

«مهم ترین نسخ خطی مصور در موزه ملی، دهلی نو»، باربارا اشمیتز و نسیم اختر، مرگ ۵۳، ۴ (ژوئن ۲۰۰۲): ۷۳-۵۶.

کتابخانه دانشکده ذاکر حسین

دهلی ۱۱۰۰۰۶

دروازه عجمری

جاده جواهر لعل نهرو

معرفی

این دانشکده احتمالاً قدیمی ترین دانشکده دهلی است. در ابتدا به عنوان مدرسه قاضی الدین خان که مدرسه ای مغولی بود در سال ۱۷۹۶ تأسیس گردید. در طول سه قرن این مدرسه ابتدا به مرکز آموزش آنگلو-عربی و سپس به دانشکده دهلی تبدیل شده است. این دانشکده کمی پس از استقلال، تغییر نام یافت.

«جستاری در نسخ خطی عربی و فارسی در کتابخانه های برگزیده هندوستان»، دیوید پینالت، Hamdard

Islamicus ۱۳، ۲ (تابستان ۱۹۹۰): ۷۵-۷۳؛ «Hafiz ke Diwan ka ek Nadir Makhtutah»

کبیر احمد جیسی، عارف (عزمگره) سپتامبر ۱۹۷۵: ۳۰-۲۱۷.

کتابخانه ذاکر حسین

دهلی نو ۱۱۰۰۲۵

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

دانشگاه نگر
دانشگاه ملی اسلامی
آدرس اینترنتی:

<http://jml.nic.in/ZHL/Zhlibrary/htm>

معرفی

دانشگاه ملی اسلامی در سال ۱۹۲۰ در علیگره تأسیس شد و سپس در ۱۹۲۵ به دهلی منتقل شد. قدمت کتابخانه به سال ۱۹۷۲ باز می‌گردد.

تعداد نسخ خطی ۲۵۰۰

فهرست(ها)

«فهرست مخطوطات فارسی کتابخانه جمیا دکتر ذاکر حسین» واحد (تهران) ۸، ۱۱، (۱۹۷۳): ۲-۲۴؛
فهرست نوشته‌های خطی فارسی کتابخانه دکتر ذاکر حسین، دانشگاه ملی اسلامی (دهلی نو: مرکز تحقیقات فارسی، رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، ۱۹۹۹).

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

المخطوطات العربیه فی الهند، ایسام محمد الشنتی، (کویت: معهد المخطوطات العربیه، ۱۹۸۵) ص ۱۱-۱۲؛ «جستاری در نسخ خطی عربی و فارسی در کتابخانه‌های منتخب هند؛ «جستاری در باب نسخ خطی عربی و فارسی کتابخانه‌های منتخب هند» دیوید پینالت، ۱۳ Hamdard Islamicus، ۲ (تابستان ۱۹۹۰): ۷۵.

مؤسسات دیگر

مرکز میکروفیلم نور

نام مرکز میکروفیلم نور، از نام قاضی نورالله شوشتری استاد الهیات ایرانی- هندی (وفات ۱۶۱۰) گرفته شده است. مرکز مذکور در دهه ۱۹۸۰ و به منظور احیای روابط فرهنگی ایران و هند تأسیس شد. برای دستیابی به این مهم، مرکز برنامه گسترده‌ای برای تهیه فهرست و میکروفیلم از نسخ خطی را آغاز نمود. دکتر مهدی خواجه‌پیری، محقق ایرانی که در دهه ۱۹۸۰ ساکن دهلی نو بوده است، پرچمدار این حرکت به‌شمار می‌رود. برای کسب اطلاعات بیشتر، به آدرس اینترنتی زیر مراجعه کنید:

www.Noormicrofilmindia.com

گجرات

احمدآباد

کتابخانه آستان حضرت پیرمحمدشاه

احمدآباد ۳۸۰۰۰۱

پانکور ناکا

جاده پیرمحمدشاه

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

معرفی

این کتابخانه در محوطه مجموعه بارگاه تنب پیرمحمدشاه واقع شده است. پیرمحمدشاه در سال ۱۶۸۸ در بیجاپور به دنیا آمد و سپس در سال ۱۷۱۱ به احمدآباد مهاجرت نمود. او در همین شهر به سال ۱۷۴۹ دیده از جهان فرو بست. مقدمه ای در «تاریخ حضرت پیرمحمدشاه در احمدآباد» اثر محمد زوبیر قورشلی، اسلام در هند: مطالعات و یادداشت ها، جلد ۲، اثر کریستین دبلیو ترول (دهلی نو: ویکاس ۱۹۸۵) ص ۲۸۲-۳۰۰ می توان یافت.

فهرست(ها)

Arabi, Farsi, Urdu Makhtutat ki wadhati fihrist، ۵ جلد، (احمدآباد: درگاه پیرمحمدشاه شریف تر است) (Sharif Trust)، ۱۹۹۸. نقدی درباره این فهرست را می توان در معارف (عزمگره) ژوئن ۱۹۹۸: ۴۸۰-۴۷۹ یافت.

تعداد نسخ خطی: ۲۰۰۰

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

«کتابخانه درگاه حضرت پیرمحمدشاه» شیخ فریدالدین بورهنپوری، وفات ۱۹۹۸، نوای ادب (اکتبر ۱۹۵۵)؛ «کتابخانه های درگاه در هند: پژوهشی مقایسه ای» محمد طاهر، امین احمدخان و محمد برهان الدین، نشریه کتابخانه بین المللی ۱۸ (۱۹۸۶): ۳۳۷-۳۴۵؛ «برخی نسخ خطی فارسی نادر مهور در کتابخانه درگاه حضرت پی ام»؛ زی ای دسائی، هند و ایرانیکا ۴۶، i-iv (۱۹۹۳): ۷۳-۵۲.

مؤسسه آموزشی ویدیا سبها و بی جی گجرات

احمدآباد ۳۸۰۰۰۹

جاده اشرم

محوطه دانشکده هنر اچ کی

معرفی

فهرست(ها)

فهرست توصیفی نسخ خطی عربی و فارسی: مجموعه سبها ریدیا گجرات، اثر چتوبهای رانکچودجی نایک، (احمدآباد: سبها، ۱۹۶۴). ضمیمه فهرست نسخ خطی فارسی و عربی موزه مؤسسه بی جی، بخش سوم، (احمدآباد: مؤسسه آموزش و پژوهش، ۱۹۸۹)

تعداد نسخ خطی: ۴۱۶ در سه مجموعه.

مجموعه های دیگر:

«نسخه خطی عظیم قرآن در بردا Barodal» دبلیو اچ صدیقی نشریه مؤسسه شرقی (بردا) ۳۳، ۳-۴ (مارس - ژوئن ۱۹۸۴): ۳۴-۳۵. این نسخه از قرآن در مسجد جما، مندوی، بردا قرار دارد. به خبر مربوط به «نسخه منحصر به فرد قرآن کریم در مسجد بردا Baroda main Mawjud ek Qur'ani

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

Makhtutah « مطبوعات هند ۹ ژوئن ۱۹۹۶ مراجعه شود. از همین نویسنده نسخه خطی شاهنامه فردوسی نیز با نام « Shah Namah-yi Firdawsi ke ek Qalami Nuskhah, Jama Masjid Baroda » main « برهان (دهلی) (اکتبر ۱۹۹۷): ۳۱ گزارش شده است. کتابخانه های مهم درگاه عبارتند از: درگاه چیشیتیا الیا در شاه باغ، حیدرآباد، و درگاه الیا مهدویا در پالانپور. فهرست هر دو کتابخانه را مرکز میکروفیلم نور در دهلی نو منتشر کرده است. به آدرس اینترنتی: <http://www.Noormicrofilmindia.com>.

برخی نسخ خطی فارسی در کتابخانه ام اس آپاراتو بلانات احمدآباد جای داده شده اند.

ناوسری

کتابخانه دستور اول مهارجی رانا

ناوسری

دهلی نو ۱۱۰۰۲۹

B ۵/۲۹ منطقه صفدر جنگ

آدرس اینترنتی:

www.unescoparzor.com/librar.hym1

معرفی

فهرست توصیفی تمام نسخ خطی در نخستین دستور کتابخانه مهرجی رانا، نوشته بی ان دهابر، (بمبئی ۱۹۲۳)

تعداد نسخ خطی: ۱۴۵

سورة Surat/

الجمعیة السیفیة

سرات ۳۹۵۰۰۳

سندوق پستی ۳۹۵۰۰۳

بازار زامپا

دودی مبارک

معرفی

آکادمی عربی در سورة Surat/، مهمترین مؤسسه آموزش و پرورش مذهبی داوود بهراس است. این مؤسسه در سال ۱۸۱۴ تأسیس شده و برخی از نادرترین نسخ خطی دوره فاطمیون و یمنی های (اشاره به کشور یمن یا لهجه ای در زبان عربی) تاریخ اسماعیلی را در خود جای داده است. می توان در <http://members.tripod.com/aliasgerrasheed/jamea.htm> و «آکادمی عربی الجماعه السیفیة» هندوستان مسلمان (دسامبر ۱۹۸۵): ۵۵۶ جستجو کرد.

ودودارا (نام جدید / قدیم بارودا)

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

کتابخانه علوی بهرا

ودودار ۳۹۰۰۱۷۱

بدری محله

الوزارت العلویه

موزون الدواه العلویه

معرفی: شامل چند صد نسخه خطی اسماعیلی است.

مجموعه های دیگر:

گنجینه شرقی Jamsheed Cawasji Katrak : فشرده شده Tabular Descriptive Statement of Over 1000 Mss در زبان های ایرانی و هندی... در کتابخانه های شخصی... در بخش های مختلف

گجرات (بمبئی ۱۹۴۱)

جامو و کشمیر

مرکز مطالعات آسیای مرکزی

کتابخانه پژوهش

دانشگاه کشمیر

حضرت بال، سرینگر ۱۹۰۰۰۶

معرفی

این مرکز در دانشگاه کشمیر قرار دارد.

فهرست(ها)

فهرست مخطوطات، کتابخانه پژوهش، نوشته غلام رسول بت، (سرینگر: مرکز مطالعات آسیای مرکزی،

دانشگاه کشمیر، ۱۹۸۹)

مرکز تحقیقات اسلامی جامو و کشمیر

دفتر پست نوشهرا

سرینگر ۱۹۰۰۰۱

معرفی

وکیل عبدالرحمن کندو این مرکز را در سال ۱۹۹۶ تأسیس کرده است.

تعداد نسخ خطی: چندین هزار

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

«مردی در مأموریت» یوگیندر شیکاند، روزنامه رسمی ملی ۱۵-۱ جولای ۲۰۰۲:۱۸.

بخش تحقیقات و انتشار

دولت جامو و کشمیر

سرینگر

معرفی

«نسخه خطی دوران مغول در بخش تحقیق و انتشار، سرینگر» ص ۵۲۵-۵۲۲، در منابع تاریخ هند، جلد ۲، نوشته اس پی سن (کلکته: مؤسسه مطالعات تاریخی ۱۹۷۹) مقدمه‌ای از محمدابراهیم است.

فهرست(ها)

فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه شوباهی تحقیق و ایشاعه، کشمیر...، نوشته سید احمد حسینی، (دهلی: مرکز تحقیقات زبان فارسی در هند، ۱۹۸۶)؛ فهرست توصیفی نسخ خطی فارسی در کتابخانه [بخش] تحقیق و انتشارات، اثر عبدالمجید ماتو، (سرینگر: مرکز مطالعات آسیای مرکزی، دانشگاه کشمیر، ۱۹۹۴).

موزه سر پراتاپ سینق

لالمندی

سرینگر ۱۹۰۰۰۸

معرفی

«نسخ خطی فاسی در موزه اس پی اس، سرینگر» محمد صدیق نیازمند، نشریه مطالعات آسیای مرکزی (سرینگر) ۷ (۱۹۹۶): ۱۰۰-۹۷-۱۶ نسخه خطی توصیف شده است. گزارش خبری «قرآن عصر مغول به سرقت رفت» مجله ملی (۱۵-۱ فوریه ۲۰۰۴): ۱۹، سرقت را که در سپتامبر ۲۰۰۳ اتفاق افتاده شرح می‌دهد.

کارناتاكا

موزه باستانشناسی

بیجاپور ۵۸۷۱۳۸

معرفی

موزه باستان شناسی شامل مصنوعات منسوب به خاندان عادل شاهی است که از سال ۱۶۸۶-۱۵۱۸ در بیجاپور حکومت می‌کردند.

فهرست(ها)

«Makhtutat-i Aja'ib khanah-yi Bijapur ki mukhtasar fihrist» محمد عبدالله چوغتای، برهان (سپتامبر ۱۹۴۱): ۲۱۶-۲۰۱؛ (اکتبر ۱۹۴۱): ۳۰۳-۲۹۳. همچنین مراجعه شود به فهرست توصیفی موزه باستان شناسی بیجاپور، وی اس سوختنکار، (بمبئی: انتشارات مرکزی دولت، ۱۹۲۸).

مؤسسه پژوهش شرقی

میسور ۵۷۰۰۰۱

معرفی

فهرست(ها)

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

فهرست نسخ خطی فارسی در مؤسسه پژوهش شرقی، میسور، ویرایش محمود حسین، (دهلی: انجمن فارسی، ۱۹۸۰).

دیگر مجموعه‌ها

کتابخانه سلطنتی خاندان عادل شاهی در اثر محل بیجاپور واقع شده بوده که هنوز هم وجود دارد. زمانی که بریتانیا در اواخر قرن ۱۸ حکومت شهر را در دست گرفت و بخشی از دولت بمبئی شد، کتابخانه مورد توجه مقامات مستعمراتی قرار گرفت. مراجعه شود به گزیده‌هایی بایگانی دولت بمبئی، شماره XLI (سری جدید) ۱۸۵۶، ص ۲۴۲-۲۱۳. «علی عادل شاه و کتابدار سلطنتی‌اش: دو رقعہ» پی ام جاشی، نشریه واحد بمبئی از انجمن آسیایی سلطنتی ۳۱-۳۲ (۵۷-۱۹۵۶): ۱۰۷-۹۷، وابسته به همین کتابخانه مانند «کتابخانه سلطنتی بیجاپور» کی اس کی سوامی، فرهنگ اسلامی ۸ (۱۹۳۴): ۱۱۹-۱۱۵. سرانجام سالم‌الدین قریشی مقاله‌ای خبری با نام «کتابخانه سلطنتی بیجاپور» درباره جابه‌جایی کتابخانه و انتقال آن به لندن نوشت، راهنمای کتابخانه و سیستم اطلاع‌رسانی در هند، جلد ۹ ص ۱۷۳-۱۶۵، ویرایش بی ام گوپتا، (دهلی: عادتیا پراکاشان ۱۹۹۱). مقاله قریشی پیشتر در بولتن کتابخانه پاکستان ۱۱، ۳-۴ (Dharwad) / ۱۳/۱۴ (۸۱-۱۹۷۹): ۹۳-۸۳ نیز موجود است. بخش‌هایی از این کتابخانه در حیدرآباد، جان به در برده است. مراجعه شود به «Haydarabad men...Bijapur kaBimithal Kutubkhanah» ص ۴۱۴، در Jashn-i Uthmani محمد فذیل، (حیدرآباد ۱۹۳۶؟).

کتابخانه تیپ و سلطان (۱۷۵۳-۹۹)، حاکم میسور نیز سرنوشتی مانند کتابخانه عادل شاهی داشته است. مراجعه شود به فهرست توصیفی کتابخانه شرقی تیپ و سلطان فقید میسور، چارلز استوارت (کمربریج ۱۸۰۹): «کتابخانه تیپ و سلطان هدایت حسین، فرهنگ اسلامی ۱۵ (۱۹۴۰): ۱۶۷-۱۳۹؛ و راهنمای کتابخانه اداره هند، اس سی ساتن (اندن: کتابخانه اداره هند، ۱۹۶۷). اما برخی قسمت‌های کتابخانه تیپ و سلطان در سال ۱۸۰۸ به انجمن آسیایی بنگال در کلکته انتقال یافت. مراجعه شود به سایت انجمن آسیایی: <http://www.indev.nic.in/asiatic/library/index.htm>. شرح‌حال‌نویس مشهور تیپ و سلطان یعنی محمدخان بنگوری در گذشته با تاریخ ۱۹۵۸، کتابی به زبان اردو و با نام Tipu Sultan maa fihrist-i kutub khanah-yi Tipu Sultan نوشته است. (لاهور: گوشه ادب، ۱۹۵۹).

کتابخانه‌ها در آستان‌ها یا همان معابد اسلامی در فهرست ویژه‌ای جای می‌گیرند و باید مورد توجه قرار گیرند. ساده‌ترین نشانه از آنچه در معابد وجود دارد، در «تأثیرات یک سفر بر دکان» Die Welt des Islams آنه‌ماری شیمیل، آمده است، ۲۰، ۲-۱ (۱۹۸۰): ۱۰۷-۱۰۴؛ و «کتابخانه‌های درگاه در هند: مطالعه‌ای مقایسه‌ای» جور محمدطاهر، امین احمدخان و محمد برهان‌الدین، نقد کتابخانه بین‌المللی ۱۸ (۱۹۸۶): ۳۴۵-۳۳۷.

مدیا پرادش

کتابخانه مرکزی مولانا آزاد

آرشیوهای استان

دبیرخانه قدیمی

بوپال ۴۶۲۰۰۱

معرفی

این کتابخانه خصوصی متعلق به حکمرانان سابق بوپال بوده است و پس از آخرین نواب یعنی حمیدالله خان، نام گذاری شده است. این کتابخانه در سال ۱۹۵۵ و پس از مولانا آزاد تغییر نام داد. مراجعه شود به مقدمه ای با نام «کتابخانه حمیدیه» نوشته سیدسلیمان ندوی، معارف (عزمگره) دسامبر ۱۹۳۶: ۴۱۱-۴۰۵. کتابخانه در سال ۲۰۰۲ از محل خود در جاده ایتوارا به محل کنونی انتقال یافت.

فهرست(ها)

فهرست نسخه های خطی کتابخانه حمیدیه بوپال، ویرایش سیداحمد حسینی، (دهلی: مرکز تحقیقات زبان فارسی در هند، ۱۹۸۶)؛ «فهرست مخطوطات فارسی، کتابخانه حمیدیه بوپال» (پنتا: کتابخانه عمومی شرقی خدابخش، ۱۹۹۵)، فهرست تایپ شده نسخ خطی عربی، فارسی و اردو در اموال نویسنده حاضر.

بایگانی های ملی هندوستان

اداره محلی

جاده های شهری

بوپال ۴۶۲۰۰۲

معرفی: حاوی چند نسخه فارسی است.

سیتامو، مندزور

کتابخانه شری راگوویر سینه

شری ناتنگر شذ - سامستان

سیتامو، مندزور ۴۵۸۹۹۰

معرفی

سیتامو، قلمرو شاهزادگی کوچکی بود که خانواده راتور / راجپوت آن را اداره می کردند. یکی از شاهزادگان با نام مهاراجه راگوویر سینح، ۹۱-۱۹۰۸، مجموعه عظیمی از نسخ خطی را گردآوری نموده بود. «کتابخانه راگوویر» ان بی روی، ص ۲۸۵-۲۸۱، در مقالات تقدیمی به سر جادونات سارکار، جلد ۲، ویرایش هاری رام گوپتا، (هشیارپور: بخش تاریخ، دانشگاه پنجاب، ۱۹۵۸)

فهرست(ها)

فهرست کوتاه نسخ خطی تاریخی مهم در کتابخانه راگوویر، ویرایش راگوویر سینح، (سیتاما: کتابخانه ۱۹۴۹)؛ فهرست نسخ خطی فارسی و ثبت های کتابخانه شری راگوویر، ویرایش ای اچ نظامی، (دهلی نو: ناشر دی کی ۱۹۹۳)

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

«برخی نامه‌ها از ثبت‌های جیبور (فارسی) در مجموعه سر جادونات سارکار موجود در کتابخانه دکتر سر راغبیرسینخ» بی پی امباشتیا، روند هیئت تاریخی هندوستان ۳۵ (۱۹۶۰): ۳۰-۲۳؛ ۳۶، ۲ (۱۹۶۱): ۱۰۳-۹۹: «یادبود» ای اچ نظامی، ص ۱۵۱-۱۴۹-وی نسخ خطی فارسی را در کتاب مورخ شاهزادگان: مجلد بزرگداشت مهاراجکومار دکتر راغبیر سینخ، ویرایش کی اس راتور(جیبور: شری ناتناگار شدح- سمستان، سیتاما، و طرح انتشارات، ۱۹۹۴).

ویکرام کرتی مندر

دانشگاه ویکرام

کتابخانه نسخ خطی شرقی سیندیا

یوچین ۴۵۶۰۱۰

ماهراشتر

بالاپور، آکولا

خانقاه نقشبندیه

بالاپور، آکولا ۴۴۴۳۰۲

معرفی: این کتابخانه خصوصی سجاده‌نشین آستان نقشبندی نظام صوفی است.

فهرست

«فهرست نسخ خطی کتابخانه شدح اینایات الله» هادی نقشبندی، نشریه کتابخانه خدابخش ۱۰۷ (۱۹۹۷): ۷۰-۵۹. شامل ۲۷۸ نسخه خطی فارسی و عربی است.

مؤسسه تحقیقاتی انجمن اسلام اردو

کتابخانه کریمی

۹۲ DN جاده بمبی - ۴۰۰ ۰۰۱

معرفی

این کتابخانه متعلق به قاضی عبدالکریم پُربندر بوده و به نام او نام‌گذاری شده است. (وفات ۱۹۱۶)، کتابخانه کریمی قریب ۴۰ نسخه خطی عربی، فارسی و اردو دارد. مراجعه شود به «کتابخانه کریمی» حمیدالله ندوی، نوای ادب (ژانویه ۱۹۵۰): ۷۹-۷۳: « Mashriqi Ulum ka ek Qadim Kutub Khanah » نظام‌الدین گورکار، برهان (دهلی) فوریه ۱۹۸۱: ۱۶۴-۱۵۹. این کتابخانه در سال ۱۸۹۸ تأسیس گردید و اکنون تنها با اجازه ویژه فعالیت دارد. فهرست تایپ‌شده ۳۹ نسخه خطی، در مجموعه نویسنده فعلی وجود دارد.

انجمن آسیایی

تالار شهر

بمبی ۴۰۰ ۰۲۳

آدرس اینترنتی:

<http://education.vsnl.com/asbl>

معرفی

این انجمن در سال ۱۸۰۴ به عنوان شاخه‌ای از انجمن آسیایی در لندن تأسیس گردید. ب. و. جوشی، مقدمه‌ای با نام «کتابخانه انجمن آسیایی» به رشته تحریر درآورده که در ص ۸۷-۸۵ در راهنمای دستی کتابخانه، بایگانی‌ها و مراکز اطلاعات در هند، جلد ۹، ویرایش ب. م. گوپتا موجود است (دهلی‌نو: آدیتیا پراکاشان، ۱۹۹۱).

فهرست(ها)

«فهرست توصیفی عربی، فارسی و اردو ام اس اس در شعبه بمبئی، انجمن آسیایی سلطنتی» ای ای ای فیزی، نشریه شعبه بمبئی، انجمن سلطنتی آسیایی ۳ (۱۹۲۷): ۴۳-۱؛ فهرست توصیفی مجموعه فیزی از نسخ خطی، ویرایش مویز گوریوالا، (بمبئی: دانشگاه بمبئی، ۱۹۶۵)

بهارات ایتیهاسه سامشودهاکا ماندالا

۱۳۲۱ صداشیوپث

پونا ۴۱۱۰۳۰

معرفی

بهارات ایتیهاسه سامشودهاکا ماندالا Bharat Itihasa Samshodhaka Mandala، مرکز تاریخ هندی است و در سال ۱۹۱۰ تأسیس گردید. این مرکز دارای نسخ خطی فارسی و اسنادی مانند فرمنس، فرمان سلطنتی است که منسوب به تاریخ هند می‌باشد. مقدمه‌ای با عنوان «بهارات ایتیهاسا سمشودهاکا ماندالا» را بی ام گوپتا نوشته، ص ۳۰۰-۲۹۳، در راهنمای دستی کتابخانه‌ها، بایگانی‌ها و مراکز اطلاعات در هند، جلد ۹، ویرایش بی ام گوپتا، (دهلی‌نو: آدیتیا پراکاشان، ۱۹۹۱).

فهرست

«فهرست مخطوطات کتابخانه بهارات ایتیهاسه سامشودهاکا ماندالا» نشریه کتابخانه خدابخش ۱۰۶ (۱۹۹۶): ۲۳۴-۲۱۸. این مقاله متعلق است به مجموعه دکتر عبدالحق از پونا.

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه: آفتابی، تعریف حسین شاه، بدشاه دخان، ویرایش جی تی کولکاری و ام اس میت (پونا: بهارات ایتیهاسه سامشودهاکا ماندالا، ۱۹۸۷).

مؤسسه شرقی ک. ر. کاما

۱۳۶ بمبئی جاده ساماچار

فورت، بمبئی ۴۰۰۰۲۳

آدرس اینترنتی: <http://librar.vigyan.org.in/sndt/libvig/yp/pubbksl/pub>

معرفی

مؤسسه شرقی ک. ر. کاما، مؤسسه‌ای فارسی است و در کتابخانه ملا فیروز واقع شده است. ملا فیروز

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

(وفات ۱۸۳۳) در دوران نظام‌علی‌خان (۱۸۰۳-۱۷۶۲) از حیدرآباد دیدن کرد. او در گل رعناهی لخمی نارایان شفیق آورنگ‌آباد از قول سیدشمس‌الله قادری در مخطوطات تاریخی آورده است (کراچی: دپوی کتاب واحد، ۱۹۶۷). مراجعه شود به « مؤسسه شرقی کاما » مقدمه ام اف کانگا و کیخسرو ام جاماسپ آسا در دائرةالمعارف ایرانیکا (لندن: روتلج، ۱۹۸۲-).

فهرست (ها)

Catalogue raisonné of Arabic, Hindustani, Persian and Turkish Manuscript in the Mulla Firruz Library/

فهرست نسخ خطی هندی؛ فارسی، ترکی در کتابخانه ملا فیروز، ویرایش ادوارد رهاتسک، (بمبئی: انتشارات آموزش انجمن، ۱۸۷۳)؛ فهرست تکمیلی نسخ خطی عربی، هندوستانی، فارسی و ترکی...، ویرایش سیدعبدالله برولوی، و بیان اهابهار، (بمبئی 1917)؛ فهرست کتب برخی نسخ خطی و کتب چاپ سنگی کتابخانه ملا فیروز (بمبئی: انتشارات فورت، Fort ۱۹۲۸) و فهرست MSS متعلق به مؤسسه شرقی کی آر کاما، نشریه مؤسسه شرقی کی آر کاما ۳۱ (۱۹۳۷): ۱۵۵-۱۳۲؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی بمبئی: کتابخانه مؤسسه کاما، گنجینه کنکجی، ویرایش سید مهدی غروی، (اسلام‌آباد: مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان، ۱۹۸۶).

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

نورالسید اختر، « ماهاراشترا فردوسی: ملا فیروز... » دانش ۵۶/۵۷ (بهار و تابستان ۱۹۹۹): ۲۳۸-۲۳۰؛ اس مهدی غروی، دو نسخه خطی با ارزش بیرونی التفهیم « فرهنگ اسلامی ۴۹، ۴ (اکتبر ۱۹۷۵): ۲۱۹-۲۱۵.

فوربس گوجراتی سابها

Forbes Gujarati Sabha

جاده ویتھالیهای پاتل

بمبئی ۴۰۰۰۲

معرفی

یک محقق فرمانداری مستعمراتی به نام الکساندر فوربس، (۶۵-۱۸۲۱) فوربس گوجرات سابها را در دهه ۱۸۶۰ برای پیشرفت مطالعات هند غربی تأسیس کرد.

فهرست (ها)

Pharbasa Gujarati Sabha, Mumbaina Pharasi hastakikhita granthoni namavali

ویرایش محمد عمر کوکیل، (بمبئی: سابها، ۱۹۵۰) - فهرست نسخ خطی فارسی در زبان گجرات و دست نوشته.

کتابخانه مسجد جامع

خیابان شیخ ممون

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

بمبئی ۴۰۰۰۲

معرفی

مسجد جامع در اوایل قرن ۱۹ ساخته شد. کتابخانه بخشی از مدرسه محمدیه را تشکیل می دهد که در سال ۱۹۰۳ آغاز به کار کرده است. مراجعه شود به مقدمه « Mashriqi Ulum ka ek Qadim Kutub Khanah » نظام الدین گورکار، برهان (دهلی) فوریه ۱۹۸۱: ۱۶۴ - ۱۵۹.

فهرست(ها)

فهرست کتابخانه مدرسه محمدیه متعلق مسجد جامع بمبئی ۱۹۲۲؛ فهرست توصیفی نسخ خطی اردو، ویرایش حمیدالله ندوی، بمبئی: مؤسسه تحقیق انجمن اسلام اردو، ۱۹۵۶؛ تجدید چاپ در نایروبی، کنیا کی یو آر سی ۱۹۹۰.

تعداد نسخ خطی: ۱۲۰۰

موزه تاریخی ماراتا

مؤسسه پژوهشی دانشکده تحصیلات تکمیلی دکان

پروادا

پونا ۴۱۱۰۰۶

معرفی

این موزه، مجموعه نسخ خطی موزه قدیمی ساتارا را در خود جای داده است که در اگوست ۱۹۳۹ به دانشکده دکان انتقال یافت. این موزه همچنین مجموعه تاریخ دان پاراسانیس را در خود دارد. مقدمه ای با نام «کتابخانه و بایگانی های دانشکده دکان» را گوپتا نوشته است. ص ۲۳۸-۲۳۲، در راهنمای دستی کتابخانه ها، بایگانی ها و مراکز اطلاعات در هند، جلد ۹، ویرایش گوپتا (دهلی نو: آدیتیا پراکاشان، ۱۹۹۱).

فهرست(ها)

«فهرست دستی توصیفی نسخ خطی عربی، فارسی و هندوستانی متعلق به موزه تاریخی ساتارا ...» چند حسین شیخ، بولتن دانشکده دکان مؤسسه تحقیقی ۴، ۳ (۱۹۴۳): ۲۶۲ - ۲۴۶.

تعداد نسخ خطی: ۱۸

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

«یادداشتی در باب امام شاهی میز در دانشکده دکان، پونا.» گلشن خاکی، نشریه انجمن آسیایی (بمبئی) ان اس ۴۶ - ۴۵ (۱۹۷۰): ۱۵۵ - ۱۴۳؛ «معارف موزه تاریخی ماراتاه» محمدمهدی توسلی، دانش (اسلام آباد) ۵ (۱۹۹۷): ۱۹۷ - ۱۸۹.

کتابخانه دانشگاه بمبئی

جاده دانشگاه، فورت، بمبئی ۴۰۰۰۳۲

معرفی

دانشگاه بمبئی در سال ۱۸۵۷ بنا شد و این مقارن با زمانی بود که به عنوان دانشگاه بمبئی آغاز به

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

کار کرد. در سال ۱۹۹۰ تغییر نام داد. کتابخانه دانشگاه شامل مجموعه های اهدایی خانواده هایی همچو خطخطس و محققانی مانند شیخ عبدالقادر سرفراز و آصف علی اصغر فیضی است.

فهرست(ها)

فهرست توصیفی نسخ خطی عربی، فارسی و اردو در کتابخانه دانشگاه بمبئی، ویرایش شیخ عبدالقادر سرفراز (بمبئی: انتشارات دارالقیامه، ۱۹۳۵)؛ «دانشگاه بمبئی کی فهرست مخطوطات»، معارف (عزمگره) جولای ۱۹۳۶: ۴۳-۵۶؛ فهرست توصیفی نسخ خطی مجموعه فیضی، ویرایش گوریواوالا (بمبئی: دانشگاه بمبئی، ۱۹۶۵)؛ «مجموعه نسخ خطی فاطمیون» ای ای فیضی ص ۲۲۰-۲۰۹، در کتابداری تطبیقی: مقاله ای در موضوع هنر دی ان مارشال، ویرایش ان گیدوانی، (دهلی: نو: ویکاس، ۱۹۷۳).

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

«دو نسخه خطی نایاب فارسی در کتابخانه دانشگاه» شیخ عبدالقادر سرفراز، نشریه دانشگاه بمبئی (هنر و حقوق) ۲، ۲، قسمت ۶ (می ۱۹۳۴): ۱۲۶-۱۱۳، که به دیوان سبب و ظهوری بیجاپور اشاره دارد؛ «دانشگاه بمبئی که چند فارسی مخطوطات» معارف (عزمگره) مارس ۱۹۳۲: ۲۱۲-۲۰۱؛ «مناجات به درگاه قاضی الحاجات» عبدالستار دلوی، نوای ادب (ژانویه ۱۹۶۵): ۷۴-۶۹. بر دو نسخه خطی از مجموعه خط خطی.

دیگر مجموعه ها و مؤسسات

محل دو مجموعه نامشخص است، مراجعه شود به فهرست کتابخانه موسوم به کشف الحجاب در اداره مرکزی میرزاخان مالک الکتاب شیرازی (بمبئی، ۱۹۰۰)؛ و «گنج های ادبی اورنگ آباد: دو گنج از نسخ خطی» محمد حمیدالله، فرهنگ اسلامی ۱۶ (۱۹۴۲): ۴۵۶-۴۴۹.

پنجاب

کتابخانه و بایگانی استان پنجاب

باغ های برادری

پاتایلا ۱۴۷۰۰۰۱

فهرست(ها)

فهرست نسخه های خطی فارسی کتابخانه های عمومی و آرشیو پاتایلا (دهلی: نو: مرکز تحقیقات فارسی، رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، ۱۹۹۹).

احتمالاً مجموعه استان کاپورتالا به این مکان انتقال یافته است؛ مراجعه شود به فهرست توصیفی نسخ خطی فارسی در کتابخانه استان کاپورتالا، ویرایش کی ام کایترا، (لاهور: آثار چاپی جینادو، ۱۹۲۱)؛ «خزانه مخطوطات کتابخانه ریاست کاپورتالا» محمد شافی مجله دانشکده شرقی ۳، ۴ (آگوست ۱۹۲۷)

۶۷-۶۲؛ و ۴، ۲ (۱۹۲۸): ۱-۴.

تعداد نسخ خطی: ۲۸۷.

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

«نسخ خطی رجب علی در اداره ثبت دولت پنجاب» وی اس سوری، روند هیئت ثبت تاریخی هند ۲۹، ۳ (۱۹۵۳): ۱۵۲-۱۴۶، در گذرگاه تاریخ، جی اس گروال: برخی اسناد فارسی از شهر پنجاب (سیملا: مؤسسه مطالعات پیشرفته، ۱۹۷۵).

وضعیت کنونی:

مراجعه شود به «سرکشی به موارد ثبت و بایگانی شده پنجاب» جنکویر سینگ، تریبیون (چندبگیره) ۱۷ ژانویه ۲۰۰۳ و همان مقاله به تاریخ ۲۹ ژانویه ۲۰۰۳، ویرایش الکترونیکی:

<http://www.tribuneindia.com/2003/20030129/main9.htm>

این مقاله درباره پراکندگی ثبت ها و کتابخانه در سایت های گوناگون بحث می کند.

فهرست (ها)

فهرست نسخ خطی فارسی و سانسکریت در بخش تحقیق تاریخ سیخ تا ۳۱ مارس ۱۹۶۳، ویرایش کرپال سینگ، (آمریتسار: دانشکده خالصه، ۱۹۶۳).

راجاستان

کتابخانه مؤسسه پژوهشی عربی و فارسی

تنک ۳۰۴۰۰۱

معرفی

این کتابخانه در آخرین ربع قرن ۱۹ میلادی در کاخ محمدعلی خان، نواب تنک ساخته شد. مراجعه شود به «مؤسسه پژوهش عربی و فارسی» مقدمه شوکت علی خان، ص ۲۵۰-۲۴۳، در راهنمای دستی کتابخانه، بایگانی و مراکز اطلاعات، جلد ۹، ویرایش بی ام گوپتا، (دهلی نو: آدیتیا پراکاشان، ۱۹۹۱).

فهرست (ها)

فهرست نسخ خطی عربی، ویرایش شوکت علی خان، ۳ جلد (تنک: مؤسسه. ۹۱-۱۹۸۰): میراث تاریخی: بررسی کتاب شناختی نسخ خطی نادر در مؤسسه پژوهشی عربی و فارسی راجاستان، ویرایش شوکت علی خان (تنک: مؤسسه، ۱۹۸۰): خزائن المخطوطات، ویرایش محمد عمران خان، ۳ جلد. (تنک: مؤسسه، ۱۹۸۱) فهرست به زبان اردو نوشته شده و نسخ خطی عربی را توصیف می کند: «برخی آثار تاریخی چاپ نشده عربی و فارسی مؤسسه پژوهش راجاستان ۲ (۱۹۸۳): ۸۸-۸۲: فهرست توصیفی نسخ خطی فارسی، ۲ جلد، ویرایش شوکت علی خان، (تنک: مؤسسه، ۱۹۸۶)

تعداد نسخ خطی: ۳۰۶۴

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

کتابخانه، رضا علی عبیدی (کراچی: انتشارات سعد، ۱۹۸۵)، ص ۷۰-۶۳.

«کتاب زبان پشتو در مجموعه آثار مطبوع و مخطوط» نشریه: مؤسسه پژوهش عربی و فارسی راجاستان ۴ (۱۹۸۵): ۹۰-۶۹.

«نسخه خطی نایاب جامی» شوکت علی خان، فرهنگ اسلامی ۴۷، ۴ (اکتبر ۱۹۷۳): ۳۳۳-۳۲۷.

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

«کتابخانه تنک که باز نادیر مخطوطات» ابوالطیب عبدالرشید، معارف (عزمگره) فوریه ۱۹۴۸: ۱۴۲ - ۱۳۰.
«تنک که دو قدیم کتابخانه» سید منظورالحسن براکتی، معارف، (عزمگره) (آگوست ۱۹۵۹): ۱۳۵ - .
«معین ابن محمد کشمیری اور صحیح البخاری که چند نایب نسخه» حکیم محمد عمران خان، معارف
(آرزمگار) ژانویه ۱۹۸۴: ۶۸-۵۹.

«نسخ خطی فارسی در مجموعه هندی» شوکت علی خان، ص ۴۲۹-۴۱۷، ساخت فرهنگ هندی -
فارسی: مطالعات هند و فرانسه، ویرایش مظفرالعم و دیگران، (دهلی نو: منوهار ۲۰۰۰).
«نسخ خطی شاخص مربوط به حیدرآباد در تنک» شوکت علی خان، نشریه پژوهش دوسالانه موزه سالار
جنگ، ریداینس (۱۶-۱۰ آوریل ۱۹۹۴): ۱۰- مدعی است که تعداد اولیه نسخ خطی ۳۰۶۴ بوده است و
اکنون به رقمی بالغ بر ۹۰۵۹۹ رسیده است.

«فهرست نسخ خطی عربی، فارسی و اردو در کتابخانه وزیرالدوله» بصیرت، کراچی، جلد ۱، شماره ۱.

موزه دولت

کاخ قدیمی شهر

الوار ۳۰۱۰۰۱

معرفی

این موزه به عنوان مجموعه ماراجه‌ها چی سینگ و وینای سینگ بنا شده است.

فهرست(ها)

فهرست توصیفی نسخ خطی عربی در موزه دولت (جیپور: بخش باستان‌شناسی و موزه‌ها، دولت
راجاستان ۱۹۶۰)

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

«مقاله‌ای در باب نسخه خطی الوار واقعیت باثری» اس ان سن، فرهنگ اسلامی ۱۹ (۱۹۴۵):

۲۷۱-۲۷۰.

موزه مهاراجه ساوای مان سینق ۲ گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

کاخ شهر

جیپور ۳۰۲۰۰۲

معرفی: موزه مهاراجه ساوای مان سینق ۲ در سال ۱۹۵۹ از مجموعه حاکمان جیپور بنا شد.

فهرست(ها)

فهرست نسخ خطی موزه مهاراجه جیپور، ویرایش چی ان باهور (جیپور: سری یادبود مهاراجه ساوای
مان سینگ، شماره ۱، ۱۹۷۱).

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

«فهرست دستی نسخ خطی اخترشناختی عربی و فارسی در کتابخانه مهاراجه منسینگ دوم در جیپور»

دیوید ای کینگ، نشریه تاریخ علم عرب ۴ (۱۹۸۰): ۸۶-۸۱؛ «رامایانای امپراتوری اکبر: نسخه خطی

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

مغولی» ص ۸۴-۷۳، در اسطوره رامنا؛ الهامات هنری، ویرایش ویدیا داهیجیا، (بمبئی: مرگ Marg، ۱۹۹۴)؛ «فرامین فخییم فارسی کاپدادوارا چیپورم معارف (عزمگره) اکتبر ۱۹۹۲: ۲۶۰-۲۷۹.

آرشیو ملی هند

مرکز ثبت

شماره ۱۰ محوطه مؤسسه ای جهلان دونگری

جیپور ۳۰۲۰۱۷

معرفی: شامل برخی اسناد فارسی است.

آرشیو استان راجستان

جیپور

معرفی: این بایگانی، مخزن اسناد استان است.

فهرست(ها)

فهرست توصیفی فرامین، منشورها و نشان های امپراتوری مغول خطاب به شاهزادگان راجستان (بیکانر: هیئت مدیره بایگانی، ۱۹۶۲)؛ فهرست توصیفی گزارشات و کیل خطاب به حاکمان جیپور، جلد ۱، فارسی (بیکانر: هیئت مدیره بایگانی، ۱۹۵۷).

کتابخانه ساراواستی بهاندار

ساراواستی بهاوان

باغ گلاب

یودیپور ۳۱۳۰۰۱

معرفی: کتابخانه سراواستی بهاندار، متعلق مهاراجه یودیپور است.

فهرست

فهرست نسخ خطی در کتابخانه مهارانا دیپور، ویرایش ام ال مناریا، (یودیپور ۱۹۴۳). این امر محتمل است که نسخ خطی عربی این مجموعه به تنگ انتقال یافته باشند. مراجعه شود به کتابخانه رضاعلی عبیدی، (کراچی: انتشارات سعد، ۱۹۸۵) ص ۶۶.

تملندو

کتابخانه دولتی نسخ خطی شرقی

کتابخانه دانشگاه مدرس

چنای ۶۰۰۰۵

معرفی

کتابخانه نسخ خطی شرقی دولت به سال ۱۸۶۹ بنا شد. مراجعه شود به «قلمی تمیلندو اور مه موجوده عربی مداریس اور کتبخانه» معارف (عزمگره) فوریه ۱۹۹۴.

فهرست(ها)

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

فهرست نسخ خطی شرقی در کتابخانه دولت، ۲ جلد. (مداراس: کتابخانه ۱۸۶۰): نمایه الفبایی نسخ خطی کتابخانه میزشرقی دولت، مداراس: سانسکریت، تلگو، تمیل، کاناریس، ملایالام، ماهاراتی، یوریا، عربی، فارسی و هندی، (مداراس ۱۸۹۳): فهرست توصیفی نسخ خطی اسلامی در کتابخانه نسخ خطی شرقی دولت، ویرایش تی چندراسخاران و دیگران، ۴ جلد. (مداراس: کتابخانه، ۱۹۶۱ - ۱۹۲۹): نمایه الفبایی نسخ خطی اردو، عربی و فارسی در نسخ خطی شرقی دولت، ویرایش تی چندراسخاران و دیگران (مداراس: کتابخانه، ۱۹۸۱-۱۹۳۹).
تعداد نسخ خطی: ۵۳۶.

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

«دیوان قوبلن بیگ که اک آهام مخطوطاتاه» سیدامیرحسن عبیدی، معارف (عزمگره) (سپتامبر ۱۹۷۸):
۲۲۰-۲۱۵: المخطوطات العربیه فی الہند، ایسام محمد اشنتی (کویت: معهد المخطوطات العربیه ۱۹۸۵)
ص ۲۹-۲۸: «قادی ایرتیدا علی خان گوپاماو»، عبیدالله معارف (عزمگره) (نوامبر ۱۹۹۵): ۳۹۱-۳۸۸.

کتابخانه امانتی خاندان شرف الملک

کتابخانه مدرسه محمدی

کتابخانه رحمانیه

کتابخانه شرقی شمس العلما قاضی عبیدالله

۱۲۳ جاده ت. ت. کریشناماچاری

چنای ۶۰۰۱۴

معرفی

این چهار کتابخانه متعلق است به خاندان نوایت اهل چنای و حیدرآباد. مقدمه ای در مورد این کتابخانه ها در
Yadgar Number bi-Taqrīb-i Jashn-i Sad Sala، مدرسه محمدیه، مدرسه ۱۹۸۹.

فهرست (ها)

امانات کتابخانه خاندان شرف الملک، ویرایش محمد قوس و افضل الدین اقبال (چنای: مدرسه محمدی ۱۹۸۹): کتابخانه رحمانیه (مدرس) کی اردو مخطوطات، ویرایش محمد قوس، (مدرسه محمدی ۱۹۸۹):
کتابخانه کی اردو مخطوطات شمس العلما قاضی عبیدالله (چنای: مدرسه محمدی ۱۹۸۹).

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

مراجعه شود به «تأثیرات سفر به دکان» آنه ماری شیمل، Die Welt des Islams، ۲۰، ۲-۱
(۱۹۸۰): ۱۰۴، برای تأثیرات مجموعه مدرسه رحمانیه در طول سفر به هند در سال ۱۹۸۴ دیدن نمود. مراجعه
کتابخانه رحمانیه و کتابخانه مدرسه رحمانیه در طول سفر به هند در سال ۱۹۸۴ دیدن نمود. مراجعه
شود به المخطوطات العربیه فی الہند، (کویت: معهد المخطوطات العربیه، ۱۹۸۵) ص ۳۴-۲۸: «فتح نامه
محمود شاهی پر اک تحقیق نظر»، نوالسعید اختر، معارف (جولای ۱۹۹۱): ۵۶-۲۶- این مقاله در مورد
نسخ خطی فارسی مربوط به امپراتوری بهمنی، که ابوهاشم سیدیوشع آن را به چاپ رسانده است، اما

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

اختر از آن بی اطلاع بود. «مدرسه محمدی که اماناتی کتابخانه مین فنون حرب که ریسالائون که یک مجموعه» برهان (دهلی) (ژوئن ۱۹۶۹) ۴۰۱-۴۱۱: «العقد المذهب فی طبقات حمله المذهب: یک قدیم عربی مخطوطات» جلال الدین، معارف (عزمگره) (می ۱۹۷۵): ۸۲-۳۶۹ متعلق به مولانا خلیل الله مدرسی حیدرآباد؛ «کتابخانه مدرسه محمدی مین ملا عبدالعلی بحر العلوم کی تصنیفات» عبیدالله، معارف (عزمگره) (فوریه ۱۹۹۵): ۱۲۷-۱۳۳.

آرشیو تمیلنادو و مرکز تحقیق تاریخی

شماره ۲۸-۲۹، جاده قندی اروین

اگمور، چنای ۶۰۰ ۰۰۵

معرفی

بایگانی تمیلنادو و بایگانی مرکز پژوهش تاریخی شامل مقالات استان نواب آرکات کارناتاک در فارسی و نسخ خطی فارسی، اردو و عربی؛ مراجعه شود به کاویش بدری، «قدیم تمیلنادو اور آس که کوجودا عربی مدارس اور کتبخانه Qadim Tamilnadu aur us ke Mawjudah Arabi Madaris aur Kutub Khaneh» معارف (عزمگره) (فوریه ۱۹۹۴): ۱۳۵.

فهرست (ها)

فهرست موضوعی Catalogue raisonné / نسخ خطی شرقی در کتابخانه دانشکده قدیم فورت سنت جرج Fort Saint George، ویرایش دالبیو تیلر، ۳ جلد، (مدرس ۱۸۶۲-۱۸۵۷)؛ کتابخانه اهل اسلام، فهرست کتاب موجودیه کتابخانه عام اهل اسلام Fihrist-i Kutub Khanah-yi Ahl-i Islam، Kutub mawjuda-yi Kutub Khanah-yi Aam Ahl-i Islam، (مدرس، ۱۹۱۶)؛ و دمیما، وفات (۱۹۲۴) که ۳۳۵۲ نسخه عربی، فارسی و اردو دارد. مراجعه شود به مقدمه این کتابخانه با عنوان «قدیم تمیلنادو ار آس که موجود عربی مدارس اور کتابخانه» نوشته کاویش بدری، معارف (عزمگره) فوریه ۱۹۹۴: ۱۳۶-۱۳۷؛ نسخ خطی توتیس، دکانی شامل ۵۰ نمونه دست نوشته هندی، رونوشت تهیه شده، (مدرس: اڈیسون ۱۸۹۲). همچنین مراجعه شود به «ثبت های فارسی در بایگانی تمیل نادو» تی اس رنگاریان، نقد فصلنامه مطالعات تاریخی ۹ (۷۰-۱۹۶۹): ۲۱۴-۲۰۵.

اوتار پرادش

علیگره

کتابخانه مولانا آزاد

دانشگاه اسلامی علیگره

علیگره، ۲۰۲۰۰۲ او. پ.

آدرس اینترنتی:

<http://www.amu.ac.in/library.htm>

معرفی

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

کتابخانه مولانا آزاد با مجموعه شخصی سیداحمدخان، مؤسس دانشگاه در سال ۱۸۷۷ تأسیس گردید. قدمت ساختمان کنونی به ۱۹۶۰ بازمی‌گردد. مراجعه شود به مقدمه «کتابخانه مولانا آزاد» نوالحسن خان، ص ۲۰۸-۲۰۵، در راهنمای دستی کتابخانه، بایگانی و مراکز اطلاعات در هند، جلد ۹، ویرایش بی ام گوپتا (دهلی: آدیتیا پراکاشان، ۱۹۹۱). مقدمه دیگری در «کتابخانه مولانا آزاد» محمد عبدالشهیدخان یافت می‌شود، برهان (دهلی) (اکتبر ۱۹۷۳): ۷۲-۴۱؛ و برهان (دهلی) نوامبر ۱۹۷۳: ۶۱-۶۰. کتابخانه به مجموعه‌های اصلی بسیاری تقسیم شده که به نام اهداکنندگان نامگذاری شده‌اند.

فهرست (ها)

فهرست المخطوطات العربیه بی جمعیت الاسلامیه علیگره، ویرایش محمد مظهدالدین صدیقی (لندن: بنیاد الفرقان ۲۰۰۲)؛ فهرست کتابخانه شرقی مسلمانان سبحان الله دانشگاه علیگره نسخ قلمی عربی، فارسی، و اردو، ویرایش امام کَمیل حسین، ۲ جلد. (علیگره، ۱۹۳۲-۱۹۳۱)؛ یادداشت مخطوطات تاریخی، سیدشمس الله قدیری (حیدرآباد: انتشارات احمدیه، ۱۹۳۹؛ کراچی: دپوی کتاب واحد ۱۹۶۷) - در مجموعه‌های حبیب گنج، سبحان الله و سیداحمدخان در کتابخانه ای ام یو؛ فهرست نمایشگاه مخطوطات و نوادیر، ویرایش مختارالدین احمد، (علیگره ۱۹۵۳)؛ «فهرست مخطوطات عربی، فارسی و اردو، کتابخانه ذخیره احسان مراهراوی لیتون» مختارالدین احمد، مجله دانشکده شرقی ۳۲، اول (۱۹۹۵): ۲۶-۲۵؛ «قائمات مخطوطات فی علیگره» صحیفه المکتبه الامیرالمؤمنین، نجف (۱۹۶۴): ۵۰-۴۴۵؛ فهرست نسخ خطی اضافه شده به کتابخانه مولانا آزاد، ۱۹۷۲-۱۹۷۰، ویرایش ام اچ رضوی و اس ای کی غوری، (علیگره ۱۹۷۳)؛ فهرست نسخ خطی در کتابخانه مولانا آزاد بین سال‌های ۱۹۷۷-۱۹۷۰، پی تی ۱: نسخ خطی فارسی، ویرایش ام اچ رضوی و ام اچ قیصر امرهاوی، (علیگره ۱۹۸۰)؛ فهرست نسخ خطی در کتابخانه مولانا آزاد، ۲ جلد. (علیگره ۱۹۸۵-۱۹۸۱) در دو جلد مجموعه‌های زیر را در بر می‌گیرد: آفتاب، حبیب گنج، شیفتا و علوم اسلامی، تاریخ، تاریخچه زندگی؛ «تازه‌های نسخ خطی کتابخانه‌های هند»، هانس دبیر، نسخ خطی خاورمیانه ۱ (۱۹۸۶)، ص ۴۸-۲۶؛ فهرست میکروفیلم نسخه‌های خطی فارسی و عربی دانشگاه علیگره، (دهلی نو: مرکز میکروفیلم نور ۲۰۰۰)؛ مرآت التصوف، ویرایش اس ام اچ رضوی و ام اچ قیصر امرهاوی (علیگره ۱۹۸۵)؛ فهرست نسخ خطی در مجموعه نظامی کتابخانه مولانا آزاد، گردآوری شده به وسیله جلال عباس عباسی (دهلی: اداره ادبیات دهلی ۲۰۰۱)

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

در مجموعه حبیب گنج مراجعه شود به مجموعه مقالات صاحب آن‌ها، «عرفی شیرازی که فارسی که دو نایاب دیوان» نواب صدر یار جنگ، معارف (عزمگره) (نوامبر ۱۹۲۲): ۵۶-۳۴۵؛ «Habibganj ka Kutub Khanah Kis Tarah Jamaa Huwa?» معارف (عزمگره) (اکتبر ۱۹۳۱): ۳۰۰-۲۹۵؛ «کتابخانه حبیب گنج کی فیهریست کا گوشوارا» معارف (عزمگره) (سپتامبر ۱۹۳۲): ۲۱۲-۲۱۰؛ «شاهی کوتوب خانون کیت کیتابن حبیب جنگ مین» معارف (عزمگره) (اگوست ۱۹۳۷): ۱۰۹-۹۶؛ «رباعیاتی سیحابی نجفی کا ضلمی نوسخا» معارف (عزمگره) (ژانویه ۱۹۴۱): ۲۳-۱۶. مقالاتی از دیگران شامل

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

«کوتوبخانه حبيب گنج که فانی تاریخ که چند نوادیر» عبدالغفار، معارف (عزمگره) (ژوئن ۱۹۳۷): ۴۵۰-۴۴۵؛ «گنجینه کتابخانه حبيب گنج» فرهنگ اسلامی ۱۵ (۱۹۴۲): ۴۹۷-۴۶۵؛ «کتابخانه حبيب گنج» سید بدرالدین علوی، معارف (عزمگره) (دسامبر ۱۹۴۸): ۶۸-۴۶۱؛ «کتابخانه مولانا آزاد، عشرت علی قریشی ۱۹۸۸-۱۸۷۷، (علیگره: خانه نشر انوار، ۱۹۸۹).

دیگر مجموعه‌ها:

«کتابخانه آکادمی پژوهش اسلامی، کنفرانس آموزش مسلمانان هندوستان کتابخانه سلطان جهان منزل؛ علیگره» عبدالحمیدخان، معارف (عزمگره) (اکتبر ۱۹۴۶): ۲۹۳-۲۷۶. موزه جواهر نسخ خطی اتاوه به کتابخانه آزاد بخشیده شد، مراجعه شود به تذکره جواهر ظواهر، ویرایش احمد ابرار حسین فاروقی (اتاوه: موزه جواهر ۱۹۵۹): «کتاب بغدادی کهباد مخطوطات» ریاض الرحمن خان شروانی، معارف (نوامبر ۱۹۸۸): ۸۱-۳۷۴؛ معارف (عزمگره) (دسامبر ۱۹۷۸): ۴۳-۴۳۷؛ برخی از نسخ خطی بغدادی در کتابخانه نسخ خطی شرقی استان ای پی موجود است. «فارسی کهچار نایاب تذکره» محمد نظیر احمد، معارف (عزمگره) (جولای ۱۹۵۷): ۳۸-۲۴، شامل شام غریبان، اثر لکسمی نارایان شفیق اورنگ‌آبادی.

کتابخانه حکیم سید ظل الرحمان

آکادمی طب و علوم وسطایی ابن سینا

خانه تجارت، دوضیپور

علیگره، او. پ. ۲۰۲۰۰۲

آدرس اینترنتی:

URL: <http://www.medbpats.com/iamms>

معرفی

کتابخانه حکیم سید ظل الرحمان در اول مارس ۲۰۰۰ بنا و در ۲۰ آوریل ۲۰۰۱ افتتاح گردید. این کتابخانه را پروفیسور حکیم سید ظل الرحمان از دانشگاه مسلمانان علیگره بنیان نهاد. تعداد نسخ خطی: ۴۰۰

فهرست (ها)

فهرست میکروفیلم نسخه‌های خطی فارسی و عربی کتابخانه حکیم سید ظل الرحمان، ویرایش مهدی خواجه‌پیری (دهلی‌نو: میکروفیلم‌های نور، ۲۰۰۱).

الله‌آباد

کتابخانه بایگانی منطقه استان اوتارپراداش

شماره ۵۳ جاده مهاتما گاندی

الله‌آباد ۲۱۱۰۱۱

معرفی

بایگانی‌های منطقه‌ای استان اترپراداش نیز مانند بایگانی‌های سایر استان‌ها منبع ذخیره مقالات استان

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

است؛ در عین حال شامل نسخ خطی نیز هست. مراجعه شود به مقدمه «بایگانی های استان یو پی»، ص ۴۱۵-۳۹۸، راهنمای دستی کتابخانه ها، بایگانی ها و مراکز اطلاعات هندوستان، ویرایش بی ام گوپتا، (دهلی نو: آدیتیا پراکاشان، ۱۹۹۱)

فهرست (ها)

نمایه الفبایی فارسی، عربی و اردو MSS بایگانی استان یوترپراد، ویرایش جلال الدین و ال کی نگار، (الله آباد: بایگانی های استان یوترپرادش، ۱۹۶۸).

موزه الله آباد

موتیلال نهرو پارک

جاده کامالا نهرو

الله آباد ۲۱۱۰۰۲

معرفی

فهرست کتابخانه منبع موزه استانی، ویرایش جی دی گنجولی (الله آباد ۱۸۹۲). ضمیمه ۲ فهرست دارای «فهرست نسخ خطی عربی، فارسی و اردو» ویرایش ام چهوتیلال.

دیگر مجموعه ها:

تعدادی از مؤسسه های دیگر نیز در الله آباد مانند مؤسسه پژوهشی گنگانات جها، دانشگاه الله آباد و دایرا شاه اجمل دارای نسخ خطی متنی عربی هستند «کنکاشی در نسخ خطی عربی و فارسی در کتابخانه های برگزیده هندوستان»، Hamdard Islamicus ۱۳، ۲ (تابستان ۱۹۹۰): ۷۳-۷۲.

عزمگره

دارالمصنفین

آکادمی شبیلی

صندوق پستی ۱۹

عزمگره، یو. پی. ۲۷۶۰۰۱

معرفی

کتابخانه آکادمی شبیلی در ۲۱ نوامبر ۱۹۱۴ سه روز پس از وفات مولانا شبیلی نومان، یک پژوهشگر پیشرو، تأسیس شد. این کتابخانه در ۱۹۲۷ به مکان فعلی انتقال یافت. مراجعه شود به «نوادیرات و مخطوطات دارالمصنفین عزمگره» عبدالمجید ندوی، برهان (دهلی) (اکتبر ۱۹۶۹): ۵۳-۴۶. تعداد نسخ خطی: ۵۲۰ (۱۹۲ عربی، ۳۱۸ فارسی و ۱۰ اردو)، به گزارش دنیای بررسی، ص ۴۲۸. مراجعه شود به معارف ۱۰۲: ۳۷۳.

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

«مثنوی فتوح الحرمین کا یک قدیم قلمی نوسخه» عبدالمجید ندوی، برهان (دهلی) (ژانویه ۱۹۶۹): ۶۴-۵۴؛ «کتابخانه دارالمصنفین کا اک مخطوطات» ضیاء الدین اصلاحی، معارف (عزمگره)

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

(سپتامبر ۱۹۹۵): ۲۳۰-۲۱۵: «دارالمصنفین کی اردو مخطوطات» سید یهدی نشاط، معارف (عزمگره) (می ۱۹۹۶): ۳۹۵-۳۷۷.

دثوباند

کتابخانه دارالعلوم

دثوباند ۲۱۷۵۵۴

معرفی: دارالعلوم در سال ۱۸۶۶ تأسیس شد.

فهرست (ها)

تعاریف مخطوطات کتابخانه دارالعلوم، ویرایش محمد ظفیرالدین (دثوباند: دارالعلوم، ۲ جلد، ۱۹۷۲-۱۹۶۹).

لاکنو

شرح کلی:

در سال های بین ۱۸۵۶-۱۷۲۷ در کرسی نواب لاکنو که بر منطقه عوض حکومت می کردند، مجموعه های بسیاری به وجود آمدند که برجسته ترین آنها مجموعه خود حاکم بوده است. آلویز اسپرینگر ۱۸۹۳-۱۸۱۳، پژوهشگر اتریشی، آن را شرح داده است: مراجعه شود به فهرست نسخ خطی عربی، فارسی و هندوستانی کتابخانه شاه اوٹ (کلکته ۱۸۵۴، تجدید چاپ ۱۹۷۹). این اثر به احتمال زیاد، نخستین فهرست نسخ خطی عربی، فارسی و اردو منتشر شده در هندوستان است. این مجموعه در سال ۱۸۵۶ به کلکته منتقل شد. وجد علی شاه حاکم به کلکته تبعید شد. مراجعه شود به آثار اسپرینگر که در زیر آمده است: گزارشی درباره تحقیقات کتابخانه های محمدان (کلکته ۱۸۹۶) و «Über eine Handschrift des ersten Bandes des Kitâb ʿĀbāqât al-Kabyr vom Sekretär des Wāqidy» Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft، (۱۸۴۹): ۴۵۰-۵۶. ترجمه اردو را شاهان عوض که کتابخانه، نام گذاری کرده اند و آن را محمد اکرام چنگاتای تهیه شده است (کراچی: انجمن ترقی اردو ۱۹۷۳). درباره اسپرینگر مراجعه شود به تحقیق اتریشی در پاکستان: سمپوزیم تقدیمی برای یادبود آلویز اسپرینگر، (اسلام آباد: سفارت اتریش ۱۹۹۷).

برای آگاهی از کتاب های کتابخانه لاکنو مراجعه شود به «نسخه های خطی کتاب های فارسی و عربی در لاکنو» سعید نفیسی، نامه تمدن ۲ (۱۹۳۱): ۱۶-۱۱؛ «مخطوطات لاکنو» محمد هادی الامینی، شفاعه المکتوبه الامام الامیر المؤمنین ۲ (۱۹۶۴): ۳۶-۱۷؛ «عوض نث نوتوب خانه: ماضی خور حال» شاه عبدالسلام، نشریه کتابخانه رامپور رضا ۹-۸ (۲۰۰۲-۲۰۰۱): ۳۰۸-۳۰۳. مجموعه های شخصی شامل مجموعه آثار هندی فرمانده گروه نیروی هوایی آر آر کیدوای در خانه اش ۲/۳ ۲۳ حیدرآبادنو، لاکنو، که در نشریه کتابخانه خدابخش ۴۹ آمده است (۱۹۸۹): ۹۴-۹۱. محمد سلیم قیدوای در مقاله اش تحت عنوان «شیخ مبارک کی تفسیر کا قلمی نوسخه» مجموعه شخصی سید تقی لاکنو را شرح داده است، معارف (عزمگره) (فوریه ۱۹۷۶): ۵۹-۱۵۲. در نزدیکی لاکنو بخش هاردوز قرار دارد که در آن کتابخانه

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

موفتیس گوپامو و همچنین موزه کتابخانه والجاه قرار دارد؛ مراجعه شود به «روندهای کنگره تاریخ هند ۳۲، ۲ (۱۹۷۰): ۴۳۴-۴۳۰ و «رموز کتابخانه مفتیان گوپاما» مالک رام، نشریه کتابخانه خدابخش ۵۲-۲۱ (۱۹۸۹): ۵۷۹-۵۵۳ و پاسخ مالک رام در همان نشریه صفحه ۵۸۰. مجموعه کوچکی از نسخ خطی در کتابخانه مرکزی اصلاح مدرسه سرای میر موجود می باشد؛ مراجعه شود به «کفایه المنتها: اک نادیر و نایاب مخطوطه» سرفراز احمد، معارف (عزمگه) (اکتبر ۱۹۸۹): ۳۰۶-۳۰۱ و «چهار گلشن: تاریخی هند کا اک مخطوطه» ریاض الدین احمد خان، معارف (عزمگه) (سپتامبر ۱۹۹۰): ۲۲۵-۲۱۷. مراجعه شود به گزارش خبری «گنج های تا ابد گمشده»، عبید نصیر، مجله ملی (۳۱-۱۶ می ۲۰۰۳) اشاره دارد به حریق ویرانگر در ۲۱ آوریل ۲۰۰۳ که تعدادی از غرفه های نگهداری نسخ خطی را طعمه خود کرد.

کتابخانه عمومی دولتی امیرالدوله

باغ قیصر

لاکنو ۲۲۶۰۰۱

معرفی

کتابخانه عمومی دولت امیرالدوله در سال ۱۹۲۱ ساخته شد. مراجعه شود به «کتابخانه عمومی امیرالدوله: اک تعاروف» مقدمه شاه عبدالسلام، نشریه کتابخانه رامپور رضا (۲۰۰۲-۲۰۰۱): ۲۹۷-۲۹۴.

فهرست (ها)

فهرست مخطوطات کتابخانه عمومی امیرالدوله، ویرایش محمدشفیق مرادآبادی و نصرت ناهید (دهلی ۲۰۰۰) و «نسخ خطی تازه کشف شده کتابخانه های هندوستان» هانس دیبر، نسخ خطی خاورمیانه ۱ (۱۹۸۶): ۴۸-۲۶.

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

«فهرست المخطوطات العربیه فی المکتبه العامه به مدینه لاکنو الهندیه» محمدهارون الندوی، اخبار التوراة/Turath/العربی ۱۱ (کانو الثانی شبات ۱۹۸۴): ۲۰؛ «کنکاشی در نسخ خطی عربی و فارسی کتابخانه های منتخب هندوستان»، دیوید پینالت، Hamdard Islamicus، ۱۳، ۲ (تابستان ۱۹۹۰): ۸۰-۷۹.

کتابخانه ناصریه

جاده نادان محل

شستری نگر

لاکنو ۲۲۶۰۰۳

معرفی

اتحادیه ندوی

تعداد نسخ خطی: ۳۰۰۰۰

فهرست (ها)

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

«مکتبه ناصریه» محمدهارون الندوی، صحیفه المخطوطات الامام الامیر المؤمنین ۲ (۱۹۶۴): ۲۶-۱۴؛
«تازه های نسخ خطی کشف شده از کتابخانه های هند» هانس دیبر، نسخ خطی خاورمیانه ۱ (۱۹۸۶): ۴۸-۲۶.

مدرسه الواعظین

۱۶ خیابان کانینگ

لاکنو ۲۲۶۰۰۳

معرفی: مدرسه الوزین یک مدرسه علوم دینی است که طلاب شیعه را پرورش می دهد و در سال ۱۹۱۹ به وسیله راجای محمودآباد تأسیس شد.

تعداد نسخ خطی: ۵۲۹

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

«کنکاشی در نسخ خطی عربی و فارسی کتابخانه های منتخب هند» دیوید بینالت، Hamdard

۱۳، ۲ Islamicus (تایستان ۱۹۹۰): ۸۰-۷۹.

کتابخانه ندوه العلماء

صندوق پستی ۹۳

لاکنو ۲۲۶۰۰۷

معرفی

مدرسه ندوه العلماء، یک مدرسه علوم دینی اسلامی است که در سال ۱۸۸۴ بنا شده و صدمین سالگرد تأسیس خود را در ۱۹۸۴ جشن گرفت. مقدمه ای در این باره را می توان در «کتابخانه های مدارس هند: مطالعه موردی ندوه العلماء، لاکنو» نوشته محمدطاهر، ص ۱۲۷-۱۱۲، در راهنمای کتابخانه ها، بایگانی ها و مراکز اطلاعات هند، جلد ۹، ویرایش بی ام گوپتا (دهلی نو: آدیتیا پراکاشان ۱۹۹۱).

فهرست نسخ خطی عربی کتابخانه ندوه العلماء، ویرایش سیداحمد حسینی (دهلی نو: مرکز تحقیقات فارسی ۲ جلد، ۱۹۸۶): «تازه های نسخ خطی کشف شده کتابخانه های هند» هانس دیبر، نسخ خطی خاورمیانه ۱ (۱۹۸۶): ۴۸-۲۶؛ «کنکاشی در نسخ خطی عربی و فارسی کتابخانه های منتخب هند» دیوید بینالت، Hamdard Islamicus ۱۳، ۲ (تایستان ۱۹۹۰): ۸۱؛ «المخطوطات العربیه فی مکتبات ندوه العلماء» الموسوم ۲ (۱۹۹۰): ۲۸۴-۲۶۸.

کتابخانه راجای محمودآباد

خانه محمودآباد

باغ قیصر

لاکنو ۲۲۶۰۰۱

معرفی: این مجموعه به نجیب زادگان خاندان راجای محمودآباد تعلق دارد.

فهرست(ها)

فهرست نسخه های خطی کتابخانه راجای محمودآباد، ویرایش مهدی خواجه پیری (دهلی: مرکز تحقیقات

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

فارسی، رایزنی فرهنگی سفارت جمهوری اسلامی ایران، ۱۹۹۰).

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

«کنکاشی در نسخ خطی عربی و فارسی کتابخانه های منتخب هند» دیوید پینالت، Hamdard

۱۳،۲ Islamicus (تابستان ۱۹۹۰): ۷۹.

سلطان المدارس

لاکنو ۲۲۶۰۰۳

معرفی: سلطان المدارس نیز یکی دیگر از مدارس علوم دینی مذهب شیعه است.

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

«کنکاشی در نسخ خطی عربی و فارسی کتابخانه های منتخب هند» دیوید پینالت، Hamdard

۱۳،۲ Islamicus (تابستان ۱۹۹۰): ۸۰ - ۷۹.

کتابخانه تاگور

دانشگاه لاکنو

لاکنو ۲۲۶۰۰۷

آدرس اینترنتی:

<http://members.tripod.com/tagoreLibrary/>

معرفی

این دانشگاه در ابتدا به عنوان دانشکده کنینگ آغاز به کار نمود. کتابخانه آن به نام رابیترا تاگور، شاعر

بنگالی نام گذاری شد.

فهرست (ها)

فهرست نسخ خطی شرقی در کتابخانه دانشگاه لاکنو، ویرایش کالی پراساد (لاکنو، انتشارات رام

کومار، ۱۹۵۱).

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

«کنکاشی در نسخ خطی عربی و فارسی کتابخانه های منتخب هند» دیوید پینالت، Hamdard

۱۳،۲ Islamicus (تابستان ۱۹۹۰): ۷۹.

تعداد نسخ خطی: ۱۷۰

رامپور

کتابخانه رامپور رضا

منزل حمید

رامپور ۲۴۴۹۰۱

آدرس اینترنتی: <http://www.razalibrary.com>

معرفی

این کتابخانه در اواخر قرن هجدهم به وسیله نواب فیض الله خان تأسیس شد. مقدمه ای رسمی را می توان با عنوان «کتابخانه رامپور رضا» نوشته اچ آر سود، ص ۹۷ - ۹۵ راهنمای کتابخانه ها، بایگانی ها و مراکز اطلاعات هند جلد ۹، ویرایش بی ام گوپتا (دهلی نو: آدیتیا پراکاشان، ۱۹۹۱) یافت. مقدمه های پیش تر نوشته شده شامل «کتابخانه رامپور» قاضی احمد میان اختر جنگارهی، معارف (عزمره) (مارس ۱۹۲۹): ۲۰۴-۱۹۲؛ «رامپور اور لاکنو نه مشرقی کوتوب خانون که سایر اور آس کی روداد Rampur aur Lucknow ke Mashriqi Kutub Khanon le Sayr aur Us ki Rudad» سیدهاشم ندوی، معارف (عزمره) (اکتبر ۱۹۲۹) ۲۷۱-۲۵۳.

فهرست (ها)

فهرست کتب عربی موجود کتابخانه ریاست رامپور، ویرایش محمد اجمل خان، ۲ جلد (رامپور: انتشارات احمدی، ۱۹۲۸-۱۹۰۲)؛ فهرست نسخ خطی عربی و فارسی کتابخانه رضا، ویرایش امتیازعلی خان عرشی، ۶ جلد، (رامپور: کتابخانه، ۱۹۷۷-۱۹۶۳) نقدی بر برخی مجله های آمده در بولتن مدرسه شرقی و مطالعات آفریقایی ۲۹، ۳ (۱۹۶۶): ۶۷۰-۶۶۹ و در همان نشریه، شماره ۳۰، ۲ (۱۹۶۶): ۴۴۶؛ «تازه های نسخ خطی کشف شده کتابخانه های هند» هانس دیبر، نسخ خطی خاورمیانه ۱ (۱۹۸۶): ۴۸-۲۶؛ فهرست نسخه های خطی فارسی کتابخانه رضا رامپور (رامپور: کتابخانه ۱۹۹۶).

تعداد نسخ خطی: ۱۱۹۹۳

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

کتابخانه رامپور رضا: تک پژوهش، صدیقی (رامپور: کتابخانه ۱۹۹۸)؛ رازا لایبرری کی عیلمی ویراثت Raza Library ki ilmi Wirasat، ویرایش سیدحسن عباس (رامپور: کتابخانه ۱۹۹۶)؛ نشریه کتابخانه رازا: Hindustan men ulum-i mashriqiya ki raftar-i tarraqi ka tarjuman، منتشر شده از سال ۱۹۸۹. برای آگهی ترحیم مشهورترین رئیس کتابخانه مراجعه شود به «مولانا امتیازعلی خان عرشی» Hamdard Islamicus ۴، ۲ (تابستان ۱۹۸۷): ۱۰۱-۱۰۳. یک festchrift اهدایی به او با نام Nadhr-i Arshi را شخصی به نام مالک رام نوشته و در سال ۱۹۶۵ به چاپ رسیده است. برای یافتن نسخ خطی منفرد مراجعه شود به: «Qazi Ahmad» Diwan-i Nizami ke Qalami Nuskhe» Miyan Akhtar Junagarhi، معارف (آزمگاره) (ژانویه ۱۹۲۹): ۵۶-۵۳؛ «صالح مسلم که یک قلمی نوسخه» صدر یار جنگ، معارف (آزمگاره) (مارس ۱۹۲۹): ۲۰۴-۱۹۲؛ «عمر خیام کا ایک نادیر نوسخه» امتیازعلی خان عرشی، معارف (آزمگاره) (اکتبر ۱۹۳۰): ۲۷۶-۲۶۴ و معارف (دسامبر ۱۹۳۰): ۴۴۱-۴۴۰؛ «کتابخانه رامپور» حکیم محمدحسین خان شیفته، معارف (عزمره) (ژوئن ۱۹۸۳): ۴۵۶-۴۴۲؛ Rampur Raza Library main Hyderabad se Mutaliq Makhtutat» صدیقی، نشریه پژوهشی دوسالانه موزه سالار جنگ ۳۳-۳۴ (۱۹۹۶-۹۷): ۱۹-۱۵.

وضعیت کنونی:

«کتابخانه رازا، رامپور» جهان آرا حبیب الله، ص ۴۴-۴۲، وی در «نگاهی اجمالی به استان شاهزاده

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

رامپور در طول حکومت راج، ترجمه طاهر(ه) Tahira/ نقوی (کراچی: انتشارات دانشگاه آکسفورد ۲۰۰۱) - نویسنده در کتابش ادعا می کند که مجموعه نواب لاهور نیز به کتابخانه رازا اضافه شده است؛ «کتابخانه بیسکان رضا» مجله ملی ۱۵-۱ (اکتبر ۲۰۰۰): ۹- در فقدان مدیر کتابخانه، کتابخانه اکنون [بهار ۲۰۰۴] به وسیله مأمور وظایف خاص (موخ) اداره می شود که به وسیله استاندار یو پی منصوب شده است؛ «کتابخانه رامپور رضا: پیشرفت های اخیر» هندوستان تایمز ۴، اکتبر ۱۹۹۸، در هند مسلمان ۱۹۱ (نوامبر ۱۹۹۸) به چاپ رسیده است: ۵۲۰؛ «کتابخانه رامپور رضا: مجموعه ای ذی قیمت» هندوستان تایمز ۱۱ نوامبر ۱۹۹۴، در هند مسلمان ۱۴۷ (مارس ۱۹۹۵): ۱۲۸ چاپ شده است؛ کتابخانه، رضاعلی عبیدی (کراچی: انتشارات سعد ۱۹۸۵) ص ۵۴-۴۸؛ «اعلام تحقیق دولت برای ادعای مفقود شدن نسخ خطی کتابخانه رضا»، هند مسلمان (آوریل ۱۹۸۴): ۱۸۹؛ «تهدیدی مرگبار برای گنجینه های رضا»، فاطیما رضوی، عربیه (ژانویه ۱۹۸۴): ۷۳-۷۲؛ «عکس برداری از نسخ خطی اسلامی هند» پل اسپرچمن، مقالات و جستارهای کتابخانه آسیای جنوبی ۱۴ (نوامبر ۱۹۸۲): ۷-۶؛ «دیداری از کتابخانه استان رامپور» امام الدین، فرهنگ اسلامی ۲۱ (۱۹۴۷): ۳۶۸-۳۶۰؛ «کتاب های مهم در کتابخانه ریاست رامپور» سعید نفیسی، پیام نو ۹ (۱۹۵۱): ۶۲-۴۹؛ صحیفه المکتبه الامام الامیر المؤمنین العامه ۲ (۱۹۶۴): ۶۱-۵۶.

کتابخانه عمومی صولت

Saulat Public Library

رامپور، او. پ. ۲۴۴۹۰۱

معرفی: کتابخانه عمومی صولت به وسیله صولت علی خان کتاب دوست و سیاستمدار (۱۹۶۹-۱۸۹۴)، در سال ۱۹۳۴ بنا شد. مقدمه ای درباره این کتابخانه را نظیر الحسن قدیری نوشته است، Sawlat Public Library ke Pachas Baras (رامپور، کتابخانه ۱۹۹۲)

فهرست (ها)

فهرست نسخ خطی فارسی و عربی کتابخانه عمومی صولت، ویرایش عبیدرضا بدر (رامپور ۱۹۶۶).

واراناسی

کتابخانه دانشگاه هندی بنارس

واراناسی ۲۲۱۰۰۵

معرفی: کتابخانه دانشگاه هندوی بنارس در سال ۱۹۱۸ تأسیس گردید و در سال ۱۹۳۲ به ساختمان

فعلی نقل مکان کرد.

فهرست (ها)

فهرست توصیفی نسخ خطی فارسی در دانشگاه هندوی بنارس، ویرایش امریت لعل عشرت (وراناسی:

انتشارات دانشگاه هندوی بنارس ۱۹۶۵)

تعداد نسخ خطی: ۱۱۱۱ (۱۳۴ عربی، ۹۳۶ فارسی و تعدادی ترکی و ۱۴۰ اردو)

بنگال غربی

کتابخانه انجمن آسیایی

شماره ۱ خیابان پارک

کلکته ۷۰۰۰۱۶

آدرس اینترنتی:

<http://www.indev.nic.in/asiatic/library/index.htm>

معرفی

کتابخانه انجمن آسیایی در سال ۱۷۸۴ ساخته شد. یکی از نخستین هدایای دریافتی از کمیته سرینگاپاتام بود. این کمیته بخش‌هایی از کتابخانه تیپ و سلطان را در سال ۱۸۰۸ به انجمن هدیه کرد. در میان مجموعه‌های نسخ خطی متنی عربی، نسخ متعلق به نواب عزیز جنگ حیدرآباد و کتابخانه دانشکده ویلیام فورت نیز به چشم می‌خورد. مقدمه‌ای در این مورد را می‌توان در منابع زیر یافت: «انجمن آسیایی بنگال» فضل کبیر، ص ۱۹۴-۱۷۷، در کتابخانه‌ها، بایگانی‌ها و مراکز اطلاعات هند، جلد ۹، ویرایش گوپتا (دهلی‌نو: آدیتیا پراکاشان ۱۹۹۱). شخصاً کتاب زیر را که به احتمال قوی باید در کتابخانه کلکته موجود باشد، ندیدم: مجموعه کامل و صحیح پنج کتاب در باب گرامر عربی همراه اصول صرف زبان عربی... به دقت با اغلب نسخ خطی باستانی و نسخ خطی دقیقی که در هندوستان می‌توان یافت، مقابله شده است، اثر جان بایلی، ۳ جلد (کلکته، ۱۸۰۵-۱۸۰۲). این مجموعه از نجیب‌زاده مغول که کتابخانه به او ارث رسیده است، به وسیله حافظ نظیر احمد بررسی شده است، «عبدالرحیم خان خانان اور ایس کا کوتوب خاناه...» معارف (عزمره) (نوامبر ۱۹۲۴): ۳۵۰-۳۳۹ و (دسامبر ۱۹۲۴): ۴۳۰-۴۱۵.

فهرست (ها)

فهرست کتب قلمی و مطبوعات کتابخانه انجمن آسیایی، ویرایش ظهیرعلی (کلکته ۱۸۳۷): فهرست نسخ خطی عربی، فارسی و هندوستانی کتابخانه شاه اوٹ، آلویس اسپرینگر، (کلکته: انتشارات پتیست میشن ۱۸۵۴، تجدید چاپ ۱۹۷۹): فهرست کتب و نسخ خطی فارسی کتابخانه انجمن آسیایی، ویرایش میرزا اشرف‌علی (کلکته: انتشارات پتیست میشن ۱۸۹۵): فهرست کتب و نسخ خطی عربی کتابخانه انجمن آسیایی، ویرایش میرزا اشرف‌علی، ۲ جلد. (کلکته: انتشارات پتیست میشن ۱۹۰۴-۱۸۹۹): فهرست کتب و نسخ خطی عربی و فارسی کتابخانه انجمن آسیایی، ویرایش کمال‌الدین احمد و عبدالمقتدر (کلکته: دپوی کتاب هیئت مدیره بنگال ۱۹۰۵): فهرست نسخ خطی عربی و فارسی دستاورد... به وسیله انجمن آسیایی بنگال در طول سال‌های ۱۹۰۷-۱۹۰۳، ویرایش هدایت حسین (کلکته ۱۹۰۸): فهرست نسخ خطی عربی و فارسی دستاورد... انجمن آسیایی بنگال در طول سال‌های ۱۹۱۰-۱۹۰۸، ویرایش احمد و رضوی (کلکته ۱۹۱۱): فهرست نویسنده مجموعه نسخ خطی و کتب چاپی حیدرآباد، ویرایش ویلیام جونز (کلکته ۱۹۱۳): فهرست توصیفی مختصر نسخ خطی فارسی در مجموعه انجمن آسیایی بنگال، ویرایش ولادیمیر ایوانف (کلکته: انتشارات پتیست میشن ۱۲۶) فهرست توصیفی مختصر در مجموعه کورزان انجمن آسیایی بنگال، ۲ جلد، ویرایش ولادیمیر ایوانف و هدایت حسین (کلکته: انجمن آسیایی رویال ۱۹۵۱-۱۹۳۹) برای آثار

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

ایوانف مراجعه شود به «ولادیمیر ایوانف ۱۸۸۶-۱۹۷۰» فرهاد دفتری، فرهنگ اسلامی XLV (۱۹۷۱): ۶۷-۵۵؛ فهرست نسخ خطی عربی (جدولی) در مجموعه انجمن آسیایی بنگال، ویرایش مایترا و ام اس خان (کلکته: انجمن آسیایی ۱۹۹۹-۱۹۸۰).

تعداد نسخ خطی: ۶۵۹۱ (۲۳۶۷ عربی، ۳۷۱۴ فارسی و ۴۵۰ اردو، ۳۵ ترکی و ۲۵ پشتو).
آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

Asitic Society ki khidamat-i Farsi، خالد حوسینی، (کلکته: دواخانه قاسمی ۱۹۹۷).

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

«جمعیت تواریخ نسخ خطی در انجمن آسیایی کلکته» آسوک کومار داس، ص ۲۷۰-۲۶۴ در تعامل میان هند و علوم و فناوری آسیای مرکزی در قرون وسطی، جلد ۲، ویرایش وزیرحسین عبدی (دهلی-نو: آکادمی علوم ملی هند، ۱۹۹۰): «دیوان محمد امین» سعیدخان قریشی، هند و ایرانیکا ۴۶ (سپتامبر-دسامبر ۱۹۹۳): ۱۹۴-۱۸۳.

کتابخانه ملی

بلودر، علیپور

کلکته ۷۰۰۰۲۷

آدرس اینترنتی:

<http://nlindia.org/index2.html>

معرفی

کتابخانه ملی در سال ۱۹۰۳ به عنوان کتابخانه امپراتوری تأسیس شد و در سال ۱۹۴۷ به کتابخانه ملی تغییر نام یافت. این کتابخانه شامل مجموعه‌های اهدایی مولوی سیدصدرالدین الموسوی است که مؤخر بهار، بردوان، بنگال غربی و سرکار جنودات و مورخ مغولی است.

فهرست(ها)

فهرست کتابخانه بهار ۲ جلد، ویرایش وسیم ناصر رضوی، مولوی عبدالمقتدر و هدایت حسین (کلکته: کتابخانه امپراتوری ۱۹۲۳-۱۹۲۱؛ ویرایش تصحیح شده ۱۹۸۲)- جلد ۱ نسخ خطی فارسی را پوشش می‌دهد و جلد ۲ عربی؛ «فهرست کتابخانه بهار» سیدنجیب اشرف ندوی، معارف (عزمگره) (اکتبر ۱۹۲۴): ۳۱۷-۳۰۸؛ فهرست فارسی مجموعه MSS سر جنودات سرکار، ویرایش حسن (کلکته: کتابخانه امپراتوری ۱۹۷۲): «سر جنودات سرکار که محفوظا مخطوطات» از همان نویسنده، معارف (عزمگره) (نوامبر ۱۹۶۰): ۸۸-۳۷۴.
تعداد نسخ خطی: ۱۱۶۱ (۶۹۱ فارسی، ۴۶۷ عربی، ۲ اردو، ۱ ترکی)

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

«مؤسس کتابخانه بهار» هدایت حسین، فرهنگ اسلامی ۷ (۱۹۳۳): ۱۴۶-۱۲۵؛ «مجموعه نسخ خطی فارسی جنودات سرکار» حسن، بنگال گذشته و حال ۹۰، بخش ۱ (ژانویه ۱۹۷۱): ۱۲۱-۱۱۸.

کتابخانه تالار یادبود ویکتوریا

راهنمای کتابخانه های خطی زبان های عربی، فارسی، ... / شادی یگانه دوست - علی خاکپور

شماره ۱ جاده کویین

کلکته ۷۰۰۰۷۱

معرفی

فهرست (ها)

نسخ خطی عربی، فارسی و اردو: فهرست توصیفی، ویرایش اقبال جاوید (کلکته: کتابخانه یادبود ویکتوریا ۱۹۷۳).

آثار موجود در حوزه تاریخ و نسخ خطی منفرد در این کتابخانه:

«انوار سهیلی: نسخ خطی ارزشمند در مجموعه یادبود ویکتوریا»، سامی احمد، بولتن یادبود ویکتوریا ۱۵ (۱۹۷۹): ۳۵-۳۱؛ «نسخه خطی کپی "نالدیمان" فیضی در مجموعه یادبود ویکتوریا»، بولتن یادبود ویکتوریا ۱۲ (۱۹۷۸): ۳۰-۲۸.

موزه و کتابخانه کاخ هاضاردوآری

مرشدآباد

آدرس اینترنتی:

<http://kolkata.wb.nic.in/murshidabad/tourism.htm>

معرفی

مرشدآباد کرسی استان شاهزاده مانند حیدرآباد، بوپال، رامپور و تنکید که در آنجا ادبیات فارسی ترویج داده می شود. همان طور که سیدحسین عظیم آبادی، نوای دید ثبت شده است، تعدادی نسخ خطی در کتابخانه کاخ هاضاردوآری، کاخ نواب سابق، وجود دارد (پنتا: منزل کتاب ۱۹۹۷).

دانشگاه ویسوا بهاراتی

شانینیکنتان، بیریم ۷۳۱۲۳۵

Shantinikentan, Birbhim 731235

معرفی

رایبندرات تاگور، دانشگاه ویسوا بهاراتی را بنا نهاد. بخش عربی، فارسی و مطالعات اسلامی، یکی از قدیمی ترین ها در هند است و کتابخانه مقبولی دارد. مراجعه شود به مقدمه از سری مقالات عبدالوهاب بستاوی «ویشوا بهاراتی یونیورسیتی نه فارسی، عربی اور اوردو مخطوطات» برهان (دهلی) مارس ۱۹۸۱): ۵۸-۳۸؛ نوامبر ۱۹۸۱: ۵۳-۳۸؛ دسامبر ۱۹۸۱: ۶۰-۵۱؛ ژانویه ۱۹۸۲: ۵۶-۴۸؛ فوریه ۱۹۸۲: ۵۲-۴۲؛ می ۱۹۸۲: ۶۱-۵۱؛ ژوئن ۱۹۸۲: ۵۸-۵۱؛ اکتبر ۱۹۸۲: ۶۱-۵۳؛ نوامبر ۱۹۸۲: ۵۹-۵۵؛ دسامبر ۱۹۸۲: ۶۴-۵۵؛ ژانویه ۱۹۸۳: ۶۳-۵۳؛ فوریه ۱۹۸۳: ۶۱-۵۷؛ دسامبر ۱۹۸۳: ۳۵-۲۵؛ ژانویه ۱۹۸۴: ۴۰-۳۰؛ فوریه ۱۹۸۴: ۵۷-۳۴۴؛ آوریل ۱۹۸۴: ۴۸-۴۱؛ می ۱۹۸۴: ۶۲-۴۲.